

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Rodinná výchova a volný čas

Autor: Mgr. Michaela Hanáková

Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

Forma studia: kombinovaná

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Rok: 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 14. března 2011

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce panu doc. PhDr. Miroslavu Somrovi, DrSc. za poskytnutou pomoc a cenné rady a připomínky při psaní této práce. Děkuji též všem osloveným rodičům za ochotu se mnou spolupracovat.

Bibliografická identifikace

Název bakalářské práce: Rodinná výchova a volný čas

Jméno a příjmení autora: Mgr. Michaela Hanáková

Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

Pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita
České Budějovice

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Rok obhajoby: 2011

Anotace

Bakalářská práce „Rodinná výchova a volný čas“ se zabývá problematikou volného času u předškolních dětí v souvislosti s rodinnou výchovou.

Teoretická část je zaměřena na základní charakteristiku předškolního dítěte, zabývá se významem rodiny, její funkcí a výchovou. Zamýšlí se nad volným časem z hlediska výchovného působení.

Praktická část pomocí dotazníkové metody zjišťuje, jakým způsobem se jednotliví členové rodiny podílí na výchově a jaké volnočasové aktivity se předškolnímu dítěti nabízí.

Klíčová slova: předškolní dítě, rodina, výchova, volný čas

Bibliographic identification

Title of the thesis: Family education and leisure time

Name of the author: Mgr. Michaela Hanáková

Field of study: Teaching for nursery schools

Department: Edukacion and psychology, Faculty of Education,
University of South Bohemia České Budějovice

Supervisor: doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Year of the presentation: 2011

Abstract

Bachelor's thesis „Family education and leisure time“ is focused on leisure time of preschool children in context of family education.

The theoretical part handle essential description of preschool child, importance of family and its function and education. Thinks of leisure time from perspective of educational action.

The practical part is searching by questionnaire how each family members participate in education. And it shows what activities are offered to preschool child in its leisure time.

Keywords : preschool child, family, education, leisure time

Obsah

Úvod	8
1 Dítě v předškolním věku	9
1.1 Tělesný vývoj	9
1.2 Psychický vývoj	9
1.2.1 Kresba	10
1.2.2 Čas, prostor, počet	10
1.2.3 Řeč	11
1.2.4 Hra	11
1.2.5 Sebepojetí dítěte	12
1.3 Sociální vývoj	12
1.3.1 Sociální normy	12
1.3.2 Sociální chování	13
1.3.3 Rodinné a vrstevnické vztahy	13
2 Rodina a výchova	15
2.1 Definice rodiny	15
2.2 Funkce rodiny	16
2.3 Rodičovství	18
2.4 Výchova a výchovné postoje	18
2.4.1 Dětské potřeby	19
2.4.2 Výchovné styly	21
2.5 Současné dítě a rizika dnešního světa	22
2.6 Širší rodina	25
2.7 Rodinné rituály	26
3 Volný čas dítěte	27
3.1 Historie volného času	28
3.2 Rodinná výchova ve volném čase a k volnému času	29
3.3 Životní styl a hodnotový systém	30
3.4 Volnočasové aktivity dítěte předškolního věku	31
3.4.1 Činnosti organizované v rodině	32
3.4.2 Činnosti organizované mimo rodinu	33
3.5 Funkce výchovy ve volném čase	34
3.5.1 Funkce výchovně-vzdělávací	35

3.5.2 Funkce zdravotní	35
3.5.3 Funkce sociální	36
3.5.4 Funkce preventivní	36
4 Praktická část	37
4.1 Cíl praktické části a hypotézy	37
4.2 Popis použité metody	37
4.3 Výsledky dotazníkového šetření	38
4.4 Rozhovory s dětmi	50
4.5 Závěr výzkumné části	52
Závěr	54
Seznam použité a citované literatury	56
Seznam zkratk	59
Příloha	60

Úvod

Jak již název bakalářské práce napovídá, budeme se věnovat rodině a výchově v rodině v souvislosti se smysluplným trávením volného času a výchově k volnému času. Toto téma je mi velmi blízké a myslím, že v dnešní době je také dosti aktuální. Nejprve se zastavíme u osobnosti dítěte předškolního věku. Je dobré si připomenout základní vývojové znaky, povšimnout si významu hry v životě dítěte a nahlédnout na jeho sociální vývoj.

Zaměříme se na rodinu, která by pro každého měla být místem bezpečí, jistoty a emocionálním zázemím. Pro dítě je také místem, kde získává prvotní podněty a zkušenosti se společností. Budeme se zabývat dětskými potřebami, protože jejich naplnění je pro dětský život velmi důležité. V neposlední řadě bych ráda zdůraznila významnou roli prarodičů při výchově dítěte a jejich vzájemné obohacování se.

Ve stěžejní kapitole definujeme pojem volného času, vypravíme se na malý historický exkurz a zaměříme se na rodinnou výchovu z hlediska smysluplného trávení volného času předškolních dětí. Především nás bude zajímat, jak rodinná výchova přispívá k utváření hodnoty volného času, jak učí dítě využívat volný čas a jak formuje jeho zájmy. Rodiče jsou svému dítěti organizátory jeho volného času a také ti, jež podporují dítě v jeho volnočasových aktivitách. Rodiče jsou pro dítě prvotním vzorem v kvalitním trávení volného času. Děti si osvojují jejich žebříček hodnot, životní postoje a životní styl. Od začátku by se měly učit, že vhodné aktivity a hodnotné činnosti vedou v budoucnu k prevenci před drogami, alkoholem a nudou. Cílem rodinné výchovy je tedy člověk, který svobodně, aktivně a plnohodnotně hospodaří se svým volným časem a rozvíjí své kvality (i ve prospěch druhých).

Cílem mé práce je upozornit rodiče, vychovatele a pedagogy, že již v předškolním věku má smysl mluvit o volném čase dětí a jeho hodnotě. V současné době, kdy se z mnoha rodin vytrácí rodinná pospolitosť, je důležité najít si společný čas na příjemné a hodnotné aktivity a vést velmi nenásilně dítě k zájmovým činnostem především svým příkladem. Ráda bych poukázala i na to, že zájmové kroužky, pokud jsou vybírány zodpovědně ze strany rodičů a ve spolupráci s dítětem, mají také svoji důležitost a že nemají být jen místem, kam rodiče „odkládají“ své dítě.

Závěrem teoretické práce se seznámíme s funkcí výchovy ve volném čase a to s funkcí výchovně-vzdělávací, zdravotní, sociální a preventivní.

V praktické části bakalářské práce bych ráda pomocí dotazníkového šetření a rozhovorů s dětmi zjistila, jak současné předškolní dítě nejčastěji tráví svůj volný čas a jak se členové rodiny podílí na jeho využívání.

1 Dítě v předškolním věku

Nejprve si věkově vymezme dítě předškolního věku. V širším pohledu sem můžeme zařadit děti ve věku od narození až do vstupu do základní školy. Toto široké pojetí je důležité v plánování sociálně-výchovných opatření pro děti před vstupem do školy. V užším pohledu, kterým se budeme zabývat právě my, do předškolního věku řadíme jen ty děti, které dosáhly tří let svého života. Za předškolní období budeme tedy uvažovat dobu od tří do šesti (sedmi) let života dítěte - konec období závisí na jeho nástupu povinné školní docházky.

1.1 Tělesný vývoj

Většina zdravých dětí v biologickém věku tří let umí dobře chodit i běhat. Zvládají to i na nerovném terénu, málokdy upadnou. Dokáží vyjít i sejít schody bez držení. Jejich motorický vývoj se neustále zdokonaluje.

Děti pětileté umí už lézt po žebříku, hopsají, skákají, seskočí z nízké lavičky, vydrží stát na jedné noze, umí házet míč po vzoru dospělých.

V závěru této vývojové fáze dokáží děti jezdit na koloběžce, kole, bruslí, lyžují, plavou. Mají rozvinutou manuální zručnost, a tak se samy dokáží obléci, jíst příborem, zapínají knoflíky, dokáží si zavázat tkaničku.

Také se mění vzhled dětí - typická dětská baculatost se proměňuje ve štíhlost. Trup se stává plošším, hrudník se jasněji odlišuje od břicha a postava se celkově protahuje. To, zda tělesný vývoj odpovídá věku, můžeme odhadnout podle tzv. filipínské míry - dítě by si mělo dokázat dosáhnout přes vzpřímenou hlavu na ušní lalůček.

1.2 Psychický vývoj

„Kolem čtyř let se vývoj inteligence dítěte dostává z úrovně předpojmové (symbolické) na vyšší úroveň názorového (intuitivního) myšlení.“¹ Toto myšlení není ještě tak přesné a flexibilní, nerespektuje plně zákony logiky. Projevuje se egocentrismem, fenomenismem, magičností, absolutismem a dalšími znaky:²

egocentrismus - myšlení dítěte je vázáno na vlastní činnost

fenomenismus - dítě ulpívá na nějakém obrazu reality, který ve svém myšlení není schopné změnit

magičnost - předškolní dítě ještě tolik nerozlišuje mezi skutečností a realitou, mění fakta podle vlastního přání, věří v nadpřirozené bytosti

¹ LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada, 2008. s. 90. ISBN 80-247-1284-9.

² srv. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004. s. 123 - 134. ISBN 80-7367-124-7.

absolutismus - dítě si je jisté, že dřívější poznání je definitivní a jednoznačně platné

antropomorfismus - polidšťování všeho

artificialismus - vnější svět někdo vytvořil, vše se „dělá“

Dítě předškolního věku uvažuje sice v celostních pojmech a má vytvořen pojem trvalosti objektu, ale pouze jedné vlastnosti tohoto objektu. Známým příkladem takového uvažování je Piagetův experiment se skleničkami o zachování kapaliny.³ Dítě vidí, že ve dvou shodných skleničkách je stejné množství vody. Pokud z jedné skleničky přelijeme vodu do užší a vyšší, dítě tvrdí, že je zde vody více. Pokud vodu přelijeme do skleničky nižší a širší, tvrdí, že vody ubylo. Dítě se v tomto případě soustředí na výšku, ale vůbec nepřihlíží k šířce - to zatím ještě nedokáže.

Velkou roli v tomto vývojovém období hraje fantazie. Dítě si své reálné zkušenosti kombinuje s fantazijními představami, aby pro něj okolní svět byl srozumitelnější, přijatelnější a bezpečnější. Fantazie dítěti slouží jako relaxační a harmonizující prostředek, a tak se dítě vyrovnává s tlakem reality. Mohou se objevit tzv. „nepravé lži“ - dítě neumí ještě tolik rozlišit mezi fantazií a realitou, lži se pro něj stávají skutečností, o které je dítě plně přesvědčeno.

„Typickým znakem myšlení předškolních dětí je jeho útržkovitost, nekoordinovanost a nepropojenost, chybí mu komplexní přístup.“⁴ Dítě nedokáže uvažovat podle více aspektů, nepřipouští pluralitu názorů.

1.2.1 Kresba

Již v batolecím věku je pro děti kreslení zábavné. Nejprve z důvodu spojení pohybu se čmáráním. Později nastupuje i důvod zachycení reality. Předškolní dítě využívá kresbu k symbolickému vyjádření reality.

Tříleté dítě nejprve čmárá a pak dodatečně obrázek pojmenuje. Čtyřleté dítě již dokáže nakreslit základní rysy člověka (hlava, nohy, hlavní části obličeje - tzv. hlavonožec), pětileté dítě je ještě detailnější a šestileté již nakreslí obrázek pána se všemi částmi těla a dokáže znázornit i takové detaily jako jsou knoflíky.

1.2.2 Čas, prostor, počet

Vnímání času se u dítěte vyvíjí velmi pomalu. Předškolní dítě vnímá čas přítomný, budoucnost a minulost pro něj nemá žádný význam. Zaměřuje se na aktuální dění, žije

³ srv. PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. Praha : Portál, 1997. s. 90. ISBN 80-7178-407-9.

⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2000. s. 107. ISBN 80-7178-308-0.

přítomností, a proto nikam nespěchá. V souvislosti s měřením času mají pro dítě význam opakující se události, které jsou subjektivně zbarvené.

Ve vnímání prostoru se projevuje egocentrické vnímání. Co je dítěti blíže je prostě velké, co je vzdálenější, je malé. Dítěti nedělá problém rozlišit polohu nahoře a dole, ovšem poloha vlevo a vpravo je zatím pro dítě náročná - to si teprve postupně upevňuje.

„V předškolním věku má počítání všechny znaky názorného, intuitivního myšlení, vázaného na jeden, konkrétní aspekt situace. Již na počátku předškolního věku znají děti názvy čísel, ale chybí jim porozumění podstatě číselného pojmu.“⁵ To postupně získávají. „Předškolní dítě chápe číslo jako vlastnost objektu či množiny objektů.“⁶ Také děti v tomto věku plně nechápou, že nějaké číslo v číselné řadě nelze vynechat, či ho počítat dvakrát. Na konci tohoto období umí odříkat početní řadu do deseti a začíná chápat, že celkový počet je určen číslem, ke kterému během počítání došlo.

1.2.3 Řeč

Během předškolního období se u většiny dětí řeč velmi zdokonalí. Ubývá dětské „patlavosti“ a zlepšuje se i větná stavba a slovní zásoba. Dítě rádo povídá, opakuje dětské říkanky, písničky.

Přes veškerý rozvoj řeči se u předškolního dítěte objevují agramatismy a nepřesnosti. Typická pro tento věk je otázka „Proč?“. Dítě si tak obohacuje znalosti i správné vyjadřování. Objevuje se také egocentrická řeč. Taková řeč nepotřebuje posluchače, dítě si povídá samo pro sebe. Je spojena s myšlením, slouží k uvědomování si problémů a jejich řešení a postupně se přetváří a přechází ve vnitřní řeč.

1.2.4 Hra

Hra v životě každého dítěte má velký význam. Každé zdravé dítě si hraje a hra je pro něj důležitá k správnému psychickému vývoji. Hra je jednou z nezákladnějších potřeb a činností dítěte. Právě předškolní období je obdobím hry. Pomocí hry se předškolní dítě vyrovnává s realitou, která na něj klade své požadavky, které dítě nemusí plně chápat. Ve hře si tak může dítě problematickou situaci zpracovat po svém a nalézt řešení. Hra má tedy význam i terapeutický. Symbolická hra pomáhá k rozvoji porozumění sociálním rolím a pravidlům. Hra napomáhá .. „...k osvojení dovedností, které jsou pro život užitečné, napomáhá k obnovení sil, k zotavení a k uvolnění i k překonání sociálních nároků.“⁷

⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2000. s. 112. ISBN 80-7178-308-0.

⁶ tamtéž. s. 113.

⁷ LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada, 2008. s. 101
ISBN 80-247-1284-9.

Takto asi viděl smysl hry i J. A. Komenský, když píše ve svém Informatoriu školy mateřské: „Rok čtvrtý, pátý, šestý práce a řemeslení plný bude, jakož býti má. Nebo není dobré znamení, když dítě příliš tiše sedí a chodí; vždycky běhati a vždycky něco dělati zdravého těla a čerstvé mysli jistým důvodem jest. Protože, jak navrženo, očkoli se pokoušejí, přátí jim toho a napomáhati, aby co dělají, vždy s nějakým rozumem bylo a k dalším opravdovým věcem se hodilo.“⁸

Některé děti si mohou vymyslet imaginárního společníka pro svoji hru. Reálně na něj mluví, starají se o něj. V tomto období nejde o nic nezdravého, děti jen pomocí své fantazie nahrazují skutečného společníka, který jim v realitě chybí.

V předškolním období spolu děti již umí spolupracovat (hra kooperativní) a dokáží přispívat každý podle své role.

1.2.5 Sebepojetí dítěte

V předškolním věku vzniká u dítěte vědomí vlastní identity. Dítě se chápe jako jedinečné, odlišné od ostatních. Vlastní sebehodnocení je závislé na hodnocení druhých osob, především rodičů.

Nezralost sebepojetí se projevuje majetnickými sklony, nekritičností a sklonem k vychloubání. Děti často lpí na svých věcech, neradi půjčují.

Součástí identity předškolního dítěte je ztotožnění s rodiči, vlastnictví věcí, prostředí, v němž žije a všechny sociální role, které má. Důležité je přijetí gender role. V předškolním období se právě dítě ztotožňuje s mužskou či ženskou rolí. Už dobře ví, kterého je pohlaví, umí určit rozdíl a zná i obsah chlapecké a dívčí role.

1.3 Sociální vývoj

Nejdůležitějším činitelem v procesu socializace je v předškolním období samozřejmě rodina. Pomocí ní je dítě uváděno do společenství lidí, získává sociální kompetence a dovednosti a rozvíjí se také jeho emoční citění.

1.3.1 Sociální normy

Rozvoj sociálních kontrol narůstá právě v předškolním období. V naší společnosti se tak děje zpravidla pozvolna, postupně - zhruba od tří let. Do té doby bylo dítě ovládáno svými impulsy a přáními (i když samozřejmě již v batolecím věku, dokáží děti své rodiče poslechnout). Dítě je vedeno vnějšími pokyny především od rodičů a blízkých příbuzných. Vnější kontrola je postupně dítětem zvnitřňována, a tak se dítě začíná řídit svými pokyny,

⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha : SPN, 1964. s. 28. ISBN 14-075-72.

zprvu hlasitě pronášenými, později (po třetím roce) tvořenými v myšlení. Ke konci předškolního období má dítě schopnost pociťovat vinu za nežádoucí chování. Vnější regulace se již plně stala regulací vnitřní a dítě samo pociťuje porušení norem jako nepříjemné. Postupně se začíná budovat dětské svědomí.

Když jsme mluvili o sebepojetí dítěte, dotkli jsme se pojmu identifikace s rodiči. Ve spojení s vývojem sociálních kontrol záleží právě na tom, do jaké míry se dítě s rodiči identifikuje. Pokud má dítě s rodiči dobré vztahy, nemá problém přijmout od autority předkládaná pravidla chování.

1.3.2 Sociální chování

V předškolním věku si dítě osvojuje žádoucí vzorce chování, učí se ovládat své potřeby a potlačovat agresivitu. Rozvíjí se tzv. prosociální chování - takové chování, které respektuje druhého. Pro tento rozvoj je nutné mít určité předpoklady a ty jsou:⁹

potřeba jistoty a bezpečí - jen dítě, které zažilo základní pocit důvěry a jistoty, které zažilo lásku, chápe význam správného chování a respektování druhých; takové dítě získává pozitivní sociální zkušenosti

úroveň kognitivních kompetencí - dítě v závěru předškolního období umí již nahlédnout na potřeby druhých lidí, a tak lépe chápe smysl žádoucího sociálního chování

sociální učení - jen dítě, které mělo před sebou správný vzor (a s ním se identifikovalo), se chová žádoucím způsobem.

Předškolní dítě se učí ovládat agresivitu. Jak moc se dítě chová agresivně záleží na jeho motivech, dispozici k takovému jednání a na zkušenostech a sociálním učení. Pokud dítě pochází z rodiny, kde je agresivita „normální“, bude se dítě chovat přesně tak, protože jiné chování a jiný způsob komunikace ani nepoznalo.

1.3.3 Rodinné a vrstevnické vztahy

Pro dítě jsou nejdůležitější rodiče. Jsou emocionálně významnou autoritou, dítě se s nimi identifikuje, jsou pro dítě ideálem a vzorem. Také si rádo na rodiče hraje. Tato symbolická hra na určité role pomáhá dítěti přijímat normy a pravidla ze světa dospělých - je to typické sociální učení v předškolním období.

V souvislosti s rodinou jsou významné vztahy se sourozenci. Zde si dítě cvičí sociální dovednosti, komunikaci. Pokud je věkový rozdíl mezi sourozenci malý, bývají děti

⁹ srv. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 2000. s. 123. ISBN 80-7178-308-0.

zároveň spojenci i soupeři. Při větším věkovém rozdílu přijímá starší dítě zpravidla roli ochránce a učitele. Samo se ale touto zkušeností učí přijímat nadřazenou roli, učí se předávat znalosti a zkušenosti. Mladší dítě je motivováno a inspirováno k napodobování.

Problém v rodině může nastat, pokud předškolní dítě nepřijme do rodiny novorozeného sourozence. Dítě se může bát o svou roli v rodině a lásku rodičů a může se začít projevovat až neuroticky. Proto je dobré dítě na novou roli pečlivě připravit.

V tomto věku se dítě postupně odpoutává od své rodiny, uvolňuje se vázanost na dospělé. Dítě navazuje kontakt s vrstevníky. Ve vztahu k nim již jde o symetrický vztah - děti mají stejné postavení, jsou si rovni. Tento vztah musí dítě umět zvládnout, proto mluvíme o zralosti osobnosti v předškolním věku.

Je zde důležitý mezník v životě dítěte i jeho rodičů. Nastupuje do mateřské školy, kde se dítě setkává se svými novými kamarády. Má dokonce možnost si své kamarády samo vybrat. Dítě si vybírá za kamaráda často to dítě, které si podobně hraje, má obdobné zájmy a potřeby. Dítě preferuje stejné pohlaví, zajímá je zevnějšek (hezké, milé dítě má často více kamarádů). Větší sociální atraktivitu má dítě, které je přátelské, dobře komunikuje a vlastní něco pro děti významného např. pěknou hračku či zvíře.

Předškolní dítě si mezi vrstevníky získává určité postavení, učí se prosazovat, učí se specifickým sociálním rolím např. role spolupracovníka či soupeře. Ve vrstevnické skupině se zdokonalují také jeho komunikační schopnosti.

2 Rodina a výchova

Většina z nás měla to štěstí a do nějaké rodiny jsme se narodili. Víme tedy, co se za slovem rodina skrývá. Jsou to naši nejbližší lidé, kteří nás milují, ochraňují nás, pomáhají nám, komunikují s námi, vnímají naše potřeby, radí nám... Ne každý měl ale štěstí, aby se narodil do „dobré“ rodiny. Tedy do takové, která je rodinou v pravém slova smyslu, která plní základní své funkce a kde k sobě členové rodiny chovají svoji náklonnost a lásku. Co je rodina? A čím se rodina vyznačuje? Pojďme hledat společně odpověď.

2.1 Definice rodiny

Pojmem rodina se zabývá celá řada sociologů, pedagogů, psychologů a jiných odborníků. Existují nesčetné výzkumy o rodině, jejích funkcích, rodinných vztazích a dalších otázkách, které s rodinou souvisejí. Zastavme se u několika definic.

Ze sociologického hlediska je rodina „...obecně původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“¹⁰

Pedagogové nahlíží na rodinu jako na nejstarší společenskou instituci, která kromě plnění svých funkcí také „vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu.“¹¹

„...rodina je primární skupinou, v níž se nejen od narození formuje osobnost dítěte, ale v níž prožíváme všechny fáze svého života.“¹²

R. Havlík dále mluví o několika typech rodiny.¹³ Začíná rodinou výchozí, *orientační*. Do ní se člověk rodí, vyrůstá a zde se mu také dostává základní výchova. Dalším typem rodiny je rodina *reprodukční*, kde se člověk stává rodičem a vychovatelem svých dětí.

Nukleární rodina je dnes nejběžnějším modelem rodiny. Tvoří ji rodiče a děti. Tam, kde se do rodiny zahrnují i prarodiče, sourozenci a další příbuzní, mluvíme o rodině *širší*.

¹⁰ *Velký sociologický slovník II.* Univerzita Karlova. Praha : Karolinum, 1996. s. 940. ISBN 80-71-84-310-5.

¹¹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník.* Praha : Portál, 2003. s. 202. ISBN 80-7178-772-8.

¹² HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy.* Praha : Portál, 2002. s. 67. ISBN 80-7178-635-7.

¹³ *tamtéž*, s. 67.

V dnešní době se model rodiny proměňuje. Rodiče se rozvádí a znovu vytváří další partnerská či manželská soužití. Do nově vzniklé rodiny si přivádí své děti z minulého svazku a případně přijímají děti z předchozího partnerova manželství. Jinde si bezdětní rodiče děti adoptují či berou do pěstounské péče. Můžeme pak mluvit o rodinách neúplných, náhradních a nevlastních.

2.2 Funkce rodiny

Na rodinu jsou kladeny velké nároky. Je vůbec možné, aby „normální rodina“ za „normálních podmínek“ dokázala plnit všechny své funkce? Zamysleme se nad hlavními funkcemi, které slouží jedinci k naplnění základních potřeb a k dobré socializaci a které spolu samozřejmě vzájemně souvisí.

Funkce biologická a reprodukční:

Dnešní rodina prochází svým vývojem. S ohledem k dobám minulým se stále posouvá průměrný věk sňatku a u žen průměrný věk narození prvního dítěte. Stoupá počet dětí narozených mimo manželský svazek. Nedostatečné plnění biologicko-reprodukční funkce rodiny je vidět na snižování počtu narozených dětí. Nejčastěji je v rodině jedno či dvě děti. V některých západních zemích pokles porodnosti způsobuje stagnaci populace až k hranici vymírání.

Funkce emocionální:

I tato funkce doznává určitých změn oproti minulosti. Rodina po staletí byla místem spíše hospodařícím a zaručujícím svým členům „přežití“, manželský svazek se uzavíral častěji kvůli ekonomickým zájmům než z čisté lásky. Dnes je na emocionální funkci kladen velký důraz. Její význam stále roste. Je spojena s prožitkem „domova“ a je jí využíváno v osobních životních krizích (jako je např. nemoc, smrt, nezaměstnanost apod.) a existenciálních chvílích lidského života. Za touto funkcí se skrývá tolik potřebné citové zázemí, pocity lásky, jistoty a bezpečí. Důležitá je láska mezi partnery a láska rodičů k dítěti. Bohužel některé rodiny nejsou v současné době schopny emocionální funkci plnit (např. z důvodu rozvodů, profesního uplatnění).

Funkce ekonomická:

Rodina významně přispívá k rozvoji ekonomického systému společnosti. Členové rodiny se zapojují dle své profese do výrobní i nevýrobní sféry a zároveň je rodina důležitým spotřebitelem. „Rodina se stává jednotkou, v níž se statky získané mimo ni

přerozdělují, upravují a především konzumují. Ekonomicky se tak ale ve srovnání s rodinou tradiční společnosti a počátků průmyslové revoluce oslabuje, až mizí jedno z nejsilnějších pout, které rodinu jako ekonomického garanta „přežítí“ či expanze jejích příslušníků drželo pohromadě.“¹⁴ Čím dál častěji se rodiče profesně uplatňují mimo rodinu. Může potom ale nastat, že se rodiče a děti ve svém domově tolik neseťkávají. Míjí se ve svých zájmech, postojích a v některých případech to může vést až k úplnému odcizení.

Funkce socializační:

Nejvýznamnější funkcí v rodině je funkce socializační, k níž řadíme i funkci výchovnou a vzdělávací. Především v rodině se dítě učí základním společenským normám, jazyku, poznatkům a poznává kulturu dané společnosti. Rodiče připravují své děti do praktického života a předávají jim své životní hodnoty. Funkci výchovnou může zastávat rodina jak užší, tak širší (prarodiče). Není dobré, když odpovědnost za výchovu nechávají rodiče na školních institucích. To, co předávají dítěti rodiče, to je základ.

Jako další funkce rodiny uvádí B. Kraus tyto funkce:¹⁵

Funkce ochranná:

Ochranná funkce (zaopatřovací, pečovatelská) zajišťuje pro všechny své členy rodiny základní potřeby: biologické, hygienické a zdravotní. Po roce 1989 již nemá za tuto funkci takovou odpovědnost stát, ale každý občan. V současné době si např. finančně přispíváme na zdravotní péči, či si sami „hlídáme“ termíny preventivních lékařských prohlídek.

Funkce rekreační, relaxační, zábavná:

V rodině by se měl najít čas na společné volné chvíle, naplněné pohodou a přinášející fyzický i psychický odpočinek. Zvláště kvůli dětem by tato funkce měla plnit svoji roli. Jak rodina rekreační funkci naplňuje (i prakticky), je vlastně naším hlavním tématem a vrátíme se k ní v praktické části této práce.

Pokud rodina všechny tyto vyjmenované funkce plní, mluvíme o rodině *funkční*. Jestliže některé funkce neplní dostatečně, ale rodina svým způsobem funguje, jedná se o rodinu *dysfunkční*. O *afunkční* rodinu jde v případě neplnění základních funkcí.¹⁶

¹⁴ HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002. s. 72. ISBN 80-7178-635-7.

¹⁵ srv. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. s. 82 - 83. ISBN 978-80-7367-383-3.

¹⁶ srv. tamtéž, s. 80.

2.3 Rodičovství

Zatímco rodinu můžeme chápat jako soužití i třeba více generací, rodičovství je soužití dvou osob opačného pohlaví, jež na sebe berou důležitou roli, a to početí dítěte, jeho narození a především jeho výchovu.

Ideálním stavem by mělo být plánované, uvědomělé a zodpovědné rodičovství. Oba z rodičů mají své specifické role. Hlavní úloha je na matce. Matka je ta, která devět měsíců nosí dítě a poté ho přivádí na svět. I po narození má matka tu nejdůležitější roli - živí své dítě, je zdrojem příjemných somatických pocitů a prvních kontaktů. Její výchovná péče je základem vývoje dítěte. Nepřítomnost matky má za následek citovou újmu, deprivaci.

Druhou důležitou osobou pro dítě je otec. Tradičně je představován jako nositel autority a racionálního uvažování v rodině. Doplňuje mateřskou lásku a ve výchově vytváří rovnováhu. Setkání s autoritou je pro dítě ze socializačního hlediska důležité, nesmí však jít o autoritu, která spíše vyvolává odpor a zlobu. Zejména chlapci v určitém vývojovém období autoritu vyhledávají a obdivují.

Ne vždy jsou ale rodiče schopni poskytovat dětem vše potřebné. F. Schneiberg uvádí tři situace selhání rodičovství.¹⁷ Rodiče, kteří se o dítě starat nemohou, neumějí nebo nechtějí. Ti, kteří nemohou, k tomu mají vážné důvody společenské (např. válka, bída), či rodinné (úmrtí rodičů, invalidita). Rodiče, kteří se starat neumějí, jsou rodiče nezralí, nebo se neumí vyrovnat se zvláštními situacemi (např. narození dítěte handicapovaného). Nejvážnější situace je u rodičů, kteří se starat o dítě nechtějí. Většinou se jedná o rodiče s poruchou osobnosti. Dítě je podle nich něčím zklamalo či nesplnilo očekávané předpoklady a namísto láskyplného vztahu si rodiče k dítěti vytváří vztah odmítavý, nepřátelský, který může směřovat až k zanedbávání péče či týrání.

Rizikovým rodičovstvím je rodičovství neúplné. Takové, kde chybí jeden z rodičů (většinou otec), z důvodu rozvodů či z rozhodnutí matky vychovávat dítě sama. Bohužel dítěti tak chybí identifikace s mužskou rolí a přirozené převzetí vzorců chování.

2.4 Výchova a výchovné postoje

Začneme-li z laického pohledu, můžeme se ptát: Kde a kdy začíná výchova dítěte? Můžeme i odpovědět: Už v matčině těle. To víme z různých odborných pozorování, že již v době těhotenství dítě vnímá, učí se, reaguje a duševně se zdokonaluje. Už během těhotenství je dítě - plod - určitým způsobem vychováván. Existuje zde kontakt matky a plodu, a to nejen po stránce tělesné, ale i psychické. Na tomto vztahu mezi matkou a dítětem závisí budoucí utváření jeho charakteru.

¹⁷ srv. ŠVEJCAR, J. a kol. *Péče o dítě*. Praha : Nuga, 2003. s. 28. ISBN 80-85903-15-6.

Z odborného hlediska je výchova „...procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujiící jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“¹⁸

Než si přiblížíme rodinnou výchovu, zastavme se zprvu u hlavních podmínek výchovy. Vedle vychovatele působí na výchovu dítěte dědičnost a prostředí.

Dědičnost - přirozené rozdíly mezi lidmi ať již po stránce fyzické či psychické jsou ovlivněny zděděnými, vrozenými vlastnostmi člověka.

Prostředí - každý člověk je ve vzájemném působení prostředí. Přijímá z něj podněty a určitým způsobem na ně odpovídá. V období dětství je působení přírodního i společenského prostředí nejsilnější a podněty jsou také nejintenzivněji přijímány.

Rodinná výchova je výchova uskutečňována v rodině a to zpravidla rodiči či prarodiči. Zde si dítě přirozenou cestou sbírá bohaté zkušenosti a podněty, utváří si názory na svět, lidi a učí se sociálnímu chování.

Specifické pro rodinnou výchovu je rozvíjení svých členů veřejným míněním.¹⁹ To znamená, že na dítě působí typické názory a přístupy ke skutečnosti většiny členů rodiny. Tyto názory mohou být kladné, morální, příznivé, ale také zcela opačné. Rodina může na dítě působit negativně, nabízet názory nevhodné a neodpovědné.

Dítěti jsou v rodině poskytovány možnosti rozšířit své zkušenosti z oblasti kulturní, sociální, rozvíjet své morální vlastnosti, orientovat zájmy, stimulovat potřeby i citlivě usměrňovat chování.

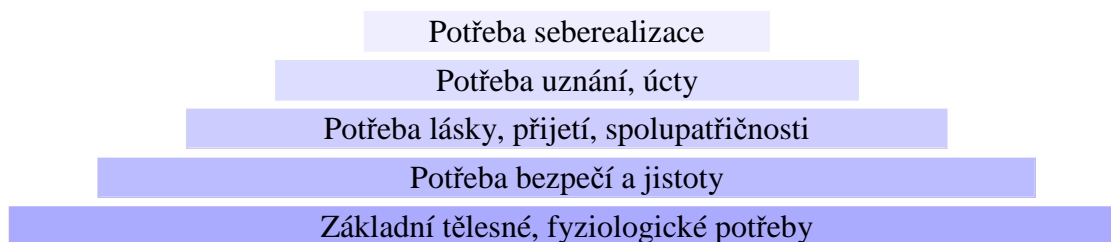
2.4.1 Dětské potřeby

Pokud se budeme ptát, co je ve výchově nejdůležitější, musíme začít u dětských potřeb. Již v roce 1943 americký psycholog Abraham Harold Maslow zavedl „pyramidu potřeb“, podle níž má každý člověk základní potřeby v určité hierarchii. Každé potřebě je vyhrazeno jedno patro a pokud není naplněno patro spodní, pak dle Maslowa nemohou být naplněny potřeby z vyšších pater (např. dítě nebude vnímat pocity lásky, když bude hladové a žíznivé). Nemusí to ale platit za všech okolností. Někdy se dítě (nebo dospělý člověk) zabere do hry či činnosti, že ani nevnímá např. pocity hladu. Spíše se jedná o krátkodobé záležitosti.

¹⁸ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2003. s. 277 - 278. ISBN 80-7178-772-8.

¹⁹ srv. JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1995. s. 88. ISBN 80-85931-06-0.

Maslowova pyramida potřeb²⁰

Psychologové Z. Matějček a J. Langmeier vypracovali vlastní model psychických potřeb přímo pro předškolní dítě. Jsou to tyto potřeby:²¹

- 1) určitého množství, kvality a proměnlivosti podnětů
- 2) určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech
- 3) prvotních citových a sociálních vztahů
- 4) identity, společenského uplatnění a společenské hodnoty
- 5) otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy

Dostatečný přívod podnětů z okolí je první důležitá potřeba. Velkou roli hrají především citové podněty v dětství. Děti potřebují zažít pevný citový vztah ke svým rodičům - vychovatelům. Také potřebují umět tyto podněty z venčí převést na zkušenosti a poznatky, mít v podnětech řád a smysl - tedy potřeba smyslového světa. Chtějí zažít pocit jistoty a bezpečí. Od koho jiného by toto mělo dítě dostat než od jeho nejbližších lidí, tj. od lidí, kteří ho milují, pečují o něj a starají se i o jeho dětské prostředí, které by mělo být milující a stálé. Pokud dítě v raném dětství prožije citový vývoj s jistotou a oporou, vytvoří se základ pro vzájemný důvěrný vztah k lidem v budoucnu. Později potřeba jistoty a opory poslouží k budoucímu osamostatňování se a postupnému uvolňování dítěte. Máme tu další potřebu vlastní osobní hodnoty - dítě vyžaduje, aby bylo přijímáno a uznáváno. Jen tak si je vědomo své ceny a může být sebevědomé. Poslední potřeba otevřené budoucnosti, životní perspektivy ukazuje, jak je důležité životní nasměrování. Umožňuje žít od minulosti k budoucnosti. Rodiče jsou ti, kdo dítěti otevírají cestu budoucnosti. Děti se stále na něco těší, nežijí minulostí, ale pro budoucnost. Tyto všechny potřeby by měla zajistit rodina a její výchova, a to hned v prvních letech života dítěte.

²⁰ Wikipedie : Maslowova pyramida [online]. Poslední revize 4. 1. 2011 [cit. 25. 1. 2011] . Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Maslowova_pyramida>.

²¹ srv. OPRAVILOVÁ, E., KROPÁČKOVÁ, J. *Studijní texty k předškolní pedagogice*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2005. s. 49 - 53. ISBN 80-7290-251-2.

2.4.2 Výchovné styly

Výchovným stylem se myslí preferovaný způsob výchovného působení. Ten ovlivňují osobnostní faktory (např. temperament, psychická stabilita, hodnotová orientace, vzdělání, apod.), sociální faktory (ekonomická situace rodiny) a samozřejmě samotné dítě (povaha, schopnosti, nadání).

Známe tři základní výchovné styly:

Autokratický - autoritativní, pro tento styl jsou typické tresty a příkazy, malé pochopení pro potřeby dětí, jejich přání a individualitu; děti mají malou možnost samostatného jednání a rozhodování; tento výchovný styl vede děti k nesamostatnosti, submisivnímu jednání či naopak k agresi vůči autoritám.

Liberální - též *laissez faire* - volný styl, pro tento výchovný styl je typické slabé vedení, na děti nejsou kladeny žádné nebo jen malé požadavky bez kontroly, v důsledku jsou děti vychovávány k nespolehlivosti, malému výkonu, nejistotě až k vážným poruchám chování.

Demokratický - také nazývaný kooperativní, integrační, často označován jako nejvhodnější; vychovatel působí svým příkladem, podněcuje u dítěte iniciativu a individualitu; tento výchovný styl vytváří kladnou citovou atmosféru, učí důvěře v lidi a spolupráci a rozvíjí sociálně zralou osobnost.

Z. Matějček uvádí další typy výchovy²², a to takové, které jsou nesprávné a nevedou k dobré výchově.

Výchova příliš úzkostná - takový typ výchovy, kdy rodiče příliš lpí na dítěti a na jeho ochraně, upozorňují ho na různá nebezpečí, stále ho před něčím varují. Zrazují ho od jeho aktivit a zájmů, které se jim zdají nebezpečné. Dítě někdy samo cítí přehnanost těchto obav a nastává konflikt. Úzkostlivá výchova opět vede k úzkostlivému jednání u dítěte. Buď se dítě proti této výchově vzbouří a je agresivní, nebo je příliš starostlivé, opatrné, což vede k apatii a nezájmu.

Výchova příliš starostlivá - souvisí s výchovou úzkostnou, ale rodiče starostliví nemusí být úzkostní. Jsou přehnaně pečliví, stále něco kontrolují, nikomu cizímu nedůvěřují - dítě se tak brzy stává „dospělým“ a musí dělat pouze to, co má na starosti.

Výchova rozmazlující - rodiče velmi citově lpí na dítěti, rozmazlují ho, ve všem mu vyhoví, vyslyší všechny jeho přání, posluhují mu. Tím u dítěte ztrácí autoritu a stěžují mu proces osamostatňování se.

²² MATĚJČEK, Z. *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*. Praha : H & H, 1992. s. 60 - 61. ISBN 80-85467-42-9.

Výchova perfekcionista - rodiče mají snahu na tom, aby jejich dítě bylo nejlepší, ve všem první a vše výborně umělo, aniž by si uvědomovali skutečné schopnosti dítěte. Nároky mohou dítě vést až k neurotizaci.

Výchova protekční - rodiče chtějí pro dítě dosáhnout takových hodnot, které jsou podle nich pro dítě důležité a je jim jedno, jakou cestou hodnoty získají. Pomáhají dítěti, vše za něj vyřizují, „uhlazují cestu“, což buď vede k pasivitě dítěte, nebo naopak ke vzdoru, protestu.

Výchova zavrhuje - rodiče se nedokáží smířit s osobností svého dítěte, neprojevují mu svoji lásku, dítě zažívá často tresty, vysmívání, urážení.

Jaká by měla být „dobrá“ výchova? Především by měla být milující. Rodiče a další vychovatelé by měli dítěti dokazovat skutečnou lásku. Výchova by měla být založena na kladných citových vztazích.

Pro dobrou rodinnou výchovu platí, že se společně plánuje. I s dětmi. „Jeich vnitřní účast na plánech a očekáváníích rodičů, ale i na obavách a nejistotách, povzbuzuje rodinnou soudržnost a posiluje v dětech postoje solidarity.“²³ Rodiče by měli být ve výchově jednotní, spolupracovat a snažit se o důslednou výchovu.

Důležitý je čas prožitý spolu. Není až tak významné, kolik času spolu rodinní členové stráví, ale jakým způsobem. A důležité je předávání radosti v rodině. Tam, kde se lidé mají rádi, si rádi dělají radost - obě strany z toho mají užitek.

Rodiče by měli svým dětem dopřát opravdové, „šťastné dětství“. „Za dětství budeme považovat celkové rozpoložení jedince dětského věku, jehož podstatou je vstřícně otevřená, důvěřivá vnímavost vůči druhému člověku (především matce), druhým lidem nejbližšího okolí (otci, babičce a dědečkovi, sourozencům...) a posléze věcem a událostem, vytvářejícím domov, v němž je dobře a bezpečno.“²⁴

2.5 Současné dítě a rizika dnešního světa

Na základě mnohých výzkumů dobře známe základní charakteristiku předškolního dítěte: jeho fyziologický růst, psychický i sociální vývoj. Můžeme se dozvědět, že dnešní dítě je lépe fyzicky vyvinuto než děti před několika desítkami let. Nežijeme v bídě, děti mají dostatek jídla, a tak jim po fyzické stránce nic nechybí. Také psychicky se současné dítě posunulo dopředu oproti dobám minulým. Mluvíme o tzv. mentální akceleraci²⁵, kdy

²³ MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994. s. 37. ISBN 80-85282-83-6.

²⁴ HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha : Portál, 2004. s. 90. ISBN 80-7178-888-0.

²⁵ srv. OPRAVILOVÁ, E. *Předškolní pedagogika I*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2002. s. 21. ISBN 80-7083-656-3.

dítě je schopno zralejších psychických činností. A ovšem je vidět i pokrok v sociální oblasti, když se dnešní dítě musí umět dříve orientovat v sociálních vztazích.

Změnil se také vztah k dítěti v rodině i ve společnosti. Společenskou pozici dítěte definuje Úmluva o právech dítěte, přijatá v roce 1989 Organizací spojených národů, která u nás vstoupila v platnost v roce 1990. V rodině se dítě na základě čím dál více uplatňovaných demokratických principů stává rovnocenným partnerem rodičů. Dítě je svébytnou a svobodnou osobností. Z. Helus ve své knize *Dítě v osobnostním pojetí* mluví o obratu k dítěti. „Obrat k dítěti je záležitostí jeho osobnostního pojetí - tedy takového chápání dítěte a takového přístupu k němu, jež nás orientují na jeho rozvojové potenciality (možnosti) a na jeho aktivity, kterými tyto své potenciality realizuje.“²⁶

Z. Helus se dále zaměřuje na výklad základního postoje v přístupech k dítěti. Vyčleňuje výchozí předpoklady osobnostního pojetí dítěte, za které považuje dětskou odkázanost, jeho vývojové směřování a jeho potenciality.²⁷

Odkázanost - dítě je ve svém životě odkázané na druhé lidi, kteří by měli naplňovat jeho základní potřeby: biologické, psychické (se zdůrazněním potřeby lásky), potřeby sociálních vztahů a začleňování se do společnosti a v neposlední řadě také edukační potřeby.

Směřování - dítě se samozřejmě vyvíjí, o něco usiluje, směřuje, a to k tomu, aby se ze své odkázanosti vynaňovalo. Směřuje postupně k dospělosti, k sebepojetí (sebevyjádření) a k nezávislosti.

Potenciality - dětství je bohaté na různé potenciality a je na odpovědnosti vychovatelů, jak se dítě bude rozvíjet a růst ve svých možnostech. Velmi brzy může totiž rodina i škola vyvolat nejrůznější zábrany a bariéry, které nedovolují jejich zrealizování (takovou bariérou může být např. strach ze selhání).

V předešlých odstavcích je dětství se svými požadavky vykresleno vcelku pozitivně. Nyní se zaměříme na zápory současného dětství. Jaká rizika dítěti přináší svět, společnost, rodina?

Žijeme v době tzv. *dětské konzumní kultury*.²⁸ Na jedné straně na dítě působí nepřeberné množství reklam a nabídek, kterým dítě jen těžko odolá - od hraček přes pamlsky až po oblečení a na vychovatelích je, aby dítě nasměrovali správných směrem, ukázali mu pravé hodnoty a dítě nebylo pod diktátem reklamy. Na straně druhé jsou samy děti spotřebiteli rodičovských služeb. „Rodiče jsou považováni za poskytovatele

²⁶ HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha : Portál, 2004. s. 10. ISBN 80-7178-888-0.

²⁷ srv. tamtéž, s. 91 - 100.

²⁸ srv. DOHERTY, W. J. *Kdo koho vychovává?* Praha : Návrat domů, 2006. s. 11. ISBN 80-7255-138-8.

rodičovských služeb a za zprostředkovatele veřejných služeb dětem. Ztrácí se tak druhá strana této lidské rovnice: děti, které plní své povinnosti vůči rodině i společnosti.²⁹ Děti by měly také něčím přispívat ke kvalitě rodinného života, přirozeně přiměřeně svému věku. Tím, že jsou pouhými konzumenty rodičovských či veřejných služeb, nestávají se aktivními v rodinách a ve společnosti.

Dalším rizikem, a to obrovským, jsou *média*. Mají sice také svoji pozitivní roli, ale je opakovaně dokazováno, že televize a média mají negativní vliv při výchově dětí. Ovlivňují dítě v zájmech, hodnotách, způsobech chování, názorech apod. Z výzkumů víme, že u pravidelných dětských konzumentů televize je narušena pozornost, narušena hodnota autentických osobních zážitků a nedochází k takovému rozvoji komunikační schopnosti (řeč se omezuje na odposlouchané dialogy).³⁰ Edukační význam rodiny je ve vytvoření správného postoje k využívání medií. Rodiče by rozhodně neměli dovolit předškolnímu dítěti mít vlastní televizor ve svém pokoji. Musí také ovlivňovat vhodnost programu, délku sledování, být účastni spolu s dítětem a samozřejmě s dítětem mluvit o obsahu pořadu popř. dovysvětlit.

Rizikem ve výchovných postojích je „proplánované a opečované“ dětství.³¹ Pro dítě není dobré přílišné plánování jeho budoucnosti a důraz na jeho samostatnost. S tím souvisí i snaha některých rodičů urychlit vývoj dítěte, aby bylo brzy „dospělé“. Z. Helus mluví také o „ostrovním dětství“, kdy rodiče přemísťují své dítě z jednoho funkčního místa na druhé (zájmový kroužek, sportoviště,..) a dítě je tak neustále pod dohledem. Dnešní dítě, především městské dítě, nezná žádná přirozená místa k setkávání a k zažívání „malých dobrodružství“ bez dohledu dospělého.

Záporný vliv při výchově má i nadměrné soustředění se na školní úspěšnost. Celkově stoupá potřeba vzdělanosti a odbornosti a s tím je spojen tlak na dítě v oblasti edukace. Stoupá tedy i náročnost na dítě. To pokud vysoké nároky rodičů nedokáže naplnit, prožívá školu jako trvalý stres, ztrácí sebevědomí, bojí se trestů. Buď dítě rezignuje, nebo ztratí smysl školy. Narůstá též celkové kritické ladění ke škole, děti čím dál více chodí do školy nerady (i přes všechna technická a personální zlepšení školství).

Posledním hlavním rizikem současného dětství je stoupající nárůst agresivity. Psychologové i pedagogové varují před televizními programy a počítačovými hrami, kde se příliš často vyskytuje násilí a různé krutosti. Pro děti jsou přitažlivé, ale podněcují jejich agresivitu. „Zároveň je prokázáno, že agresivitu předškolních, ale i mladších a starších dětí zvyšují přísné, bezcitné tělesné tresty a špatný příklad rodičů: hádky, případně ve spojení

²⁹ DOHERTY, W. J. *Kdo koho vychovává?* Praha : Návrat domů, 2006. s. 11. ISBN 80-7255-138-8.

³⁰ srv. HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál. 2004. s. 65 -66. ISBN 80-7178-888-0.

³¹ srv. tamtéž, s. 71 - 72.

s násilím.“³² Agresivita se projevuje čím dál častěji i ve školních institucích v podobě šikany. Napomáhají tomu převrácené hodnoty, kdy se více cení bohatství a úspěch, než pravé lidské city a morálka. Už předškolní dítě si všímá, že někdo má „ošklivou bundu“, že to druhé dítě „je nějaké divné“, pokud zrovna nechodí oblékané podle poslední módy. A vliv vrstevníků se s přibývajícím věkem zvyšuje a dítě, které nenosí značkové oblečení a nemá nejnovější typ mobilu, nebo ho dokonce nemá vůbec, se stává terčem šikany. Často také za agresí stojí jen zahánění nudy či školní neúspěchy.

2.6 Širší rodina

Rodina je společenstvím osob, které spojuje vzájemné příbuzenství. Do rodiny širší (rozšířené) patří prarodiče i ostatní pokrevní příbuzní (tety, strýcové, bratrance, sestřenice). Náš zákon o rodině uznává pouze rodinu dvougenerační (rodiče - děti), rodiče mají zákonný vztah ke svým dětem. Prarodiče již ne a z tohoto pohledu do rodiny nepatří. Ale fakticky a psychologicky do rodiny patří a jsou také významnými členy rodiny.³³ Jsou to právě oni, kteří svojí zkušeností, emocionální stabilitou a nezištnou láskou zastřešují rodinné společenství a předávají dobrou rodinnou tradici další generaci. Jsou to právě oni, kteří se mohou tím nejlepším způsobem spolupodílet na výchově svých vnoučat. Nenesou za výchovu tu hlavní odpovědnost a mají většinou více času než rodiče, a snad právě proto, si udržují určitý nadhled a pohodu. Obohacují rodinný život svým umem, jistotou, jsou oporou dětem i rodičům, stávají se často důvěrníky, přivádí vnoučata do kontaktu s živou přírodou, učí lásce k zvířatům, přispívají k rodinné soudržnosti a stabilitě. Jsou to právě často prarodiče, kdo přivádí děti do nejrůznějších zájmových kroužků, kdo je opatruje o prázdninách a stará se o jejich volný čas. V dnešní době, kdy většinou oba rodiče pracují a věnují se své kariéře, stávají se babička a dědeček nenahraditelnými pomocníky v rodině. Je velkým kladem, pokud se všichni dospělí členové dohodnou na jednom výchovném stylu a všichni dodržují dohodnutá pravidla. Dochází k vzájemnému obohacování. Vnoučata se stávají naplněním života prarodičů a určitým omlazením.

Bohužel v současné době snad až příliš rodin žije odděleně od širší rodiny. Kolikrát musí vnoučata absolvovat několik set kilometrovou vzdálenost za návštěvou babičky a dědečka. Setkání není tolik, a tak jsou vnoučata přirozeně ochuzována. Proto je dobré využít každé příležitosti k společně strávenému času. K tomu dobře poslouží rodinné rituály.

³² ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2006. s. 128. ISBN 80-7367-124-7.

³³ sr. STRAŠÍKOVÁ, B. *V roli rodičů a prarodičů*. Praha : Husitská teologická fakulta UK, 2004. s. 31. ISBN 80-246-0848-0.

2.7 Rodinné rituály

At' už se jedná o slavení Vánoc, narozenin, křtů apod. - všechny tyto události slouží k vzájemnému setkávání a obdarovávání se náklonností a láskou. Takovým rodinným rituálem může být i „obyčejné“ každodenní se setkávání u společné večeře. Rodinné rituály mají význam samy o sobě, jsou pojivem rodinného života, jsou důležité pro děti.

J. Doherty uvádí, jakým způsobem rituály podporují rodinný život:

- 1) Dodávají rodině předvídatelnost, smysl pro řád a pravidelnost.
- 2) Zajišťují spojení, pocit emocionálního přilnutí.
- 3) Formují identitu, poskytují vědomí, že patříme ke konkrétní jedinečné rodině.
- 4) Potvrzují hodnoty, jsou způsobem, jak prakticky ukázat, co je pro rodinu důležité.³⁴

Rodinné rituály vtahují dítě do společného žití širší rodiny. Dítě ale nemá být pasivní. Musí se samo aktivně podílet na těchto rodinných rituálech, mít možnost ovlivnit dění. Tak se dítě učí kompromisům, schopnosti umět se dohodnout, přijmout názor druhého.

Ráda bych zde zmínila ještě jednu oblast, která je myslím, pro výchovu dítěte důležitá. Je to vedení k pomoci rodičům. Každé zdravé dítě se může nějakým způsobem podílet na chodu domácnosti, mít svoji malou povinnost, s kterou pomáhají ostatním členům. Tak rodiče vychovávají dítě k odpovědnosti za své věci. Tímto způsobem se dítěti dostávají základy, které využije jednou v budoucnu až bude pracujícím občanem.

³⁴srv. DOHERTY, W. J. *Kdo koho vychovává?* Praha : Návrat domů, 2006. s. 46 - 47. ISBN 80-7255-138-8.

3 Volný čas dítěte

Volný čas je důležitou oblastí života a výchovy. Velký význam má právě pro děti. Zastavme se zprvu u několika definic volného času. J. Pávková uvádí, že je „...to doba, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybírat, děláme je dobrovolně a rádi, přinášejí nám pocit uspokojení a uvolnění.“³⁵ Dle B. Hofbauera je volný čas časem, „...kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet život.“³⁶

Protože se zabýváme předškolním dítětem, bude nás zajímat, jaké je vymezení volného času pro tuto věkovou skupinu. Do volného času dětí a mládeže nepatří docházka do školních institucí a činnosti s tím spojené, nepatří sem ani základní biologické potřeby (spánek, jídlo, hygiena), činnosti sebeobslužné a činnosti, s kterými děti pomáhají v domácnosti či jsou spojené s provozem rodiny.³⁷

Co volný čas přináší? Mezi jeho základní funkce patří odpočinek, zábava a rozvoj osobnosti. Někteří autoři vymezují další funkce volného času. Např. německý pedagog volného času Horst W. Opaschowski zmiňuje funkce, které zároveň uvádí jako potřeby:

- *rekreace* (potřeba zotavení, osvěžení, zdraví a dobrého pocitu)
- *kompence* (potřeba vyrovnání, rozptýlení a potěšení)
- *edukace* (potřeba poznání a učebního podněcování a dalšího učení)
- *kontemplace* (potřeba klidu, pohody, rozjímání a sebevědomí)
- *komunikace* (potřeba sdělení, kontaktu a družnosti)
- *integrace* (potřeba společnosti, kolektivního vztahu a tvoření skupin)
- *participace* (potřeba účastenství, angažovanosti a sociálního sebepojetí)
- *enkultura* (potřeba kreativního rozvoje, produktivního uplatnění a účasti na kulturním životě).³⁸

Je nutno zmínit, že na volný čas je možné nahlížet z různých pohledů - je zde pohled ekonomický, sociologický, sociálněpsychologický, politický, zdravotně-hygienický, pedagogický, pedagogicko-psychologický a historický. Tyto pohledy se ale prolínají, a proto by neměly být posuzovány odděleně.³⁹

³⁵ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 13. ISBN 80-7178-711-6.

³⁶ HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004. s. 13. ISBN 80-7178-927-5.

³⁷ srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 13. ISBN 80-7178-711-6.

³⁸ srv. VAŽÁNSKÝ, M., SMÉKAL, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno : Paido, 1995. s. 30 - 31. ISBN 80-901737-9-9.

³⁹ srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 31. ISBN 80-7178-711-6.

3.1 Historie volného času

Než se budeme zabývat volným časem v souvislosti s výchovou, zastavme se na chvíli u vývoje volného času. Jak se utvářel a jak byl chápán?

Bude možná překvapením zjištění, že volným časem se zabývali lidé již velmi dávno. První hlubší vymezení volného času učinil velký představitel řecké filosofie Aristoteles.⁴⁰ Mluví o „scholé“ - o takovém volném čase, v němž se realizuje rozjímání. Chápe volný čas jako rozumování, čtení veršů, setkávání s přáteli, poslouchání hudby.

Pojmem scholé, jež znamená odpočinek, oddech, volná chvíle, přednáška, rozhovor⁴¹, se myslila chvíle ke studiu, rozprava jako učený rozhovor a také jako místo, kde se vedou učené rozhovory, škola. Význam slova scholé neznámá tedy nečinnou zahálku, nicnedělání, lenošení, ale smysluplné a ušlechtilé trávení volného času. Času, kterého můžeme využít pro náš další osobní rozvoj, pro myšlení, duchovní činnosti, ba přímo pro filosofování. Podle R. Palouše je scholé prostorem pro paideia (tedy výchovu). Znamená „prázdeň, prázdniny, volný čas, mezera v zavalenosti obstarávkami. Scholé je příležitostí pro paideia a dostavuje se jako dar, jako průnik slunce do temnot, v nichž se člověk pohybuje.“⁴²

V počátcích naší historie volný čas velký význam neměl. Lidé museli těžce a dlouho pracovat. Práce se v té době týkala samozřejmě i dětí. Již malé děti musely pomáhat rodině, aby v nesnadných podmínkách přežila. Ale i tehdy si děti dokázaly najít čas na dětské hry a kamarádství. Určitou zábavu, odpočinek či uvolnění přinášely také oslavy nejrůznějších svátků.

Pro rozvoj volného času bylo zásadní zkracování pracovní doby u dospělých a odstraňování práce ze života dětí a mladistvých. Většího rozvoje se volný čas dočkal v 19. a 20. století. V 19. století vznikají instituce a aktivity zabývající se náplní volného času a to zásluhou obcí, sdružení, pedagogů a veřejných pracovníků. Začaly se rozvíjet činnosti vzdělávací, hudební, divadelní, tělovýchovné, turistické, pořádaly se výlety, slavnosti, shromáždění a začaly vznikat kluby, dělnické domy, zájmové, odborové, sociální i politické organizace.⁴³ Volný čas se tak stal součástí života dětí a mládeže v průběhu dne (po školní docházce), týdne (dva víkendové dny) i během celého roku (letní a další školní prázdniny). Svého největšího významu nabyl volný čas až vlivem proměny člověka a společnosti v druhé polovině 20. století.

⁴⁰ ČIHOVSKÝ, J. *K vývoji názorů na volný čas (od Aristotela k Dumazedierovi)*. In HODANĚ, B. *Volný čas a jeho současné problémy*. Olomouc : Hanex, 2002. s. 9. ISBN 80-85783-37-1.

⁴¹ srv. REJZEK J., *Český etymologický slovník*. Voznice : Leda, 2001. s. 631. ISBN 80-85927-85-3.

⁴² PALOUŠ, R., *Čas výchovy*. Praha : SPN, 1991. s. 71. ISBN 80-04-25415-2.

⁴³ srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 21. ISBN 80-7178-711-6.

3.2 Rodinná výchova ve volném čase a k volnému času

Naplňování volného času pozitivními činnostmi je *výchova ve volném čase*. U *výchovy k volnému* času jde o vytváření základů pro samostatnou společensky žádoucí náplň volného času. Stále se rozšiřují funkce a cíle volnočasových činností, rostou možnosti pro uplatnění nových přístupů, vytvářejí se nové instituce, které reagují na proměny podmínek a potřeb lidí. Volnočasové aktivity se staly součástí všech fází lidského života: od dětství, přes dospívání, dospělý věk až po věk seniorský.

Dítě ve věku předškolním se s volným časem setkává především v rodině. Zde získává první zkušenosti s trávením volného času svého i ostatních členů rodiny. Na volný čas v rodině jistě mají vliv takové podmínky života a výchovy dítěte jako je velikost rodiny, její úplnost, životní úroveň a styl, způsob začlenění do společnosti či vybavenost pro volný čas. Jistěže zásadní vliv mají rodiče. Záleží na jejich připravenosti být iniciátory a spoluvůdci aktivit svých dětí a celé rodiny. Jak vypovídá B. Hofbauer, je velmi žádoucí, aby každá rodina byla aktivní a „...aby její děti mohly svůj volný čas prožívat bohatě a smysluplně, na základě svého dobrovolného rozhodnutí a současně za citlivého vedení ze strany rodičů, případně dalších příslušníků rodiny.“⁴⁴

Rodiče jsou předškolnímu dítěti vzorem i v trávení volného času. Dítě rádo napodobuje dospělého a všímá si jeho chování a postojů. Je rádo, když si s ním rodiče hrají, když s nimi může prožívat společný čas. Je srozumitelné, že rodiče, kteří se sami více zabývají nějakou zájmovou činností, k této aktivitě povedou i dítě. Nacházíme tak celé rodiny, které jsou sportovně, hudebně či výtvarně zaměřené. Nejenže tak celá rodina tráví svůj volný čas smysluplně, pospolu, ale zároveň podněcují rozvoj dítěte a vychovávají dítě k trvalému zájmu a k dobré připravenosti na volnočasový život v dospělosti.

Velkým rizikem v rodině může nastat, pokud vychovatelé nerespektují individuální zájmy a potřeby dítěte a příliš direktivně rozhodují o využití volného času dítěte. Snadno může dojít k přetěžování dítěte či k vyvolání averze vůči danému zájmu (např. pokud rodiče nutí dítě do hry na hudební nástroj, které o tuto činnost nemá vůbec zájem, může dítě získat negativní přístup k této aktivitě, jež bude přetrvávat po celý jeho další život).

Existují rodiny, kde převládá názor, že jejich dítě se musí věnovat co nejvíce zájmovým oblastem a to na kvalitní úrovni. Jedině tak zaručují dítěti všestranný rozvoj osobnosti. Je to, dle mého soudu, názor mylný. Vede jen k přetěžování dítěte. To pro samou zájmovou činnost nemá ani dostatek času na svoji spontánní hru. Jeho čas je přeorganizovaný a příliš nesvobodný. Ano, nabídka volnočasových aktivit má být pestrá

⁴⁴ srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 61. ISBN 80-7178-711-6.

a různorodá, ale je povinností a právem rodičů vybrat ty, které nejvíce budou vyhovovat jejich dítěti. Jak píše i J. Doherty: „Snažíme se dopřát dětem co nejvíce příležitostí, což vede k tomu, že mají aktivit až příliš. Trpí rodinný život a rodinné rituály. Rodiče nedokáží říci ne další příležitosti, která se nabízí.... děti se mění v konzumenty a rodiče v poskytovatele služeb...“⁴⁵

V. Spousta vymezil základní psychohygienická pravidla využívání volného času. Vybírám ty, které jsou, myslím, z hlediska dětského využívání volného času zásadní:

- 1) Volný čas není zbytečně stráveným časem.
- 2) Uvědomit si odpovědnost za využívání volného času.
- 3) Při organizaci co nejvíce respektovat individualitu dítěte.
- 4) Aktivity ve volném čase by měly být doprovázeny pozitivním emočním laděním.
- 5) Věnovat se těm činnostem, pro které jsou předpokládáné schopnosti.
- 6) Volnočasové činnosti by měly vést k subjektivnímu prožitku spokojenosti a úspěchu.⁴⁶

Specifické požadavky, podle kterých se dá posuzovat na kvalitu výchovného působení ve volném čase, uvádí B. Hájek. Prvním důležitým požadavkem je *pedagogické ovlivňování volného času*. Rodiče či pedagog ovlivňuje „naplňování volného času nabídkou prostředí, činností, pomůcek, hraček, ale i motivací nebo vlastní aktivitou v některé zájmové činnosti. Každému dítěti má být dána příležitost k účelnému naplňování volného času. Toto právo je zakotveno v Úmluvě o právech dítěte.“⁴⁷ Mezi další důležité požadavky patří *dobrovolnost, aktivita, seberealizace, pestrost a přitažlivost, citlivost a orientace na sociální kontakt*.

3.3 Životní styl a hodnotový systém

Životním stylem rozumějme „typický způsob uspořádání činností, jednání lidí, vztahů, vědomí hodnot, norem a věcného prostředí ve společnosti, které je integrací životních způsobů jedinců.“⁴⁸ Životní styl rodiny lze vypožorovat z každodenních činností rodiny. Pokud převládají různé aktivity, žije rodina pestrý a bohatý život. Aktivity ve volném čase tak spoluvytváří životní styl rodiny. V demokratických rodinách mohou starší

⁴⁵ DOHERTY, W. J. *Kdo koho vychovává?* Praha : Návrat domů, 2006. s. 13. ISBN 80-7255-138-8.

⁴⁶ SPOUSTA, V. et al. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. Brno : Masarykova univerzita, 1996. s. 15. ISBN 80-210-1274-9.

⁴⁷ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času. Současné trendy*. Praha : Portál, 2008. s. 77. ISBN 978-80-7367-473-1.

⁴⁸ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2003. s. 317. ISBN 80-7178-772-8.

děti spolurozhodovat o tom, které zájmové aktivity budou navštěvovat, kam se pojedou na výlet, dovolenou apod. Volný čas je znakem svobody člověka, a pokud je využit v jeho prospěch, tak se stává skutečnou životní hodnotou.

Ti, kteří pečují o dítě, jsou zároveň ti, kteří disponují jeho volným časem. „Matka dovoluje dítěti bavit se hrou, která je pro ně zároveň i učením, otec vede dítě k rozmanitým činnostem, které ovšem musí odpovídat jeho věku a schopnostem....Postupně u dítěte vznikají zájmy, které se pokouší realizovat samo v čase, jež mu zbývá po splnění povinností.“⁴⁹ Výchova k hodnotám se uskutečňuje vlastním příkladem, vzorem a to opět především rodičů.

V souvislosti s životním stylem rodiny vidím riziko v nedostatku času rodičů na své děti. Žijeme sice ve velmi rychlé a uspěchané době, téměř každý si stěžuje na to, že nemá čas, ale rodina je pro dítě (a především pro malé dítě) tím nejdůležitějším a prvořadým. Rodiče zodpovídají za výchovu svého dítěte a tato výchova se děje v čase rodinném. Rodiče by skutečně měli být těmi, kteří stojí při svém dítěti, milují ho, věnují mu svůj čas a společné chvíle, které jsou v životě vždy jedinečné.

B. Kraus uvádí ve své charakteristice současné rodiny výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami a s tím spojené značné časové zaneprázdnění. Rodiče nemají čas na své děti, a tak si je „kupují“ drahými dárky a vysokým kapesným. „To se pochopitelně nutně promítne do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí (neskromnost, sobectví, povýšenost) a v konečném důsledku to může přispívat i k jejich deviantnímu chování.“⁵⁰

3.4 Volnočasové aktivity dítěte předškolního věku

Než se budeme zabývat aktivitami ve volném čase předškolního dítěte, zastavíme se na chvíli u obecného přehledu volnočasových činností. Přehlednou strukturu volného času uvádí I. Slepíčková:

- a) aktivity manuální - zahrádkaření, kutilství, ruční práce, atp.
- b) aktivity fyzické - procházky, sport atp.
- c) aktivity kulturně uměleckého typu receptivního - četba, návštěvy divadel, kin, poslech rádia, magnetofonu atp.
- d) aktivity kulturně uměleckého typu tvořivého a interpretačního - hudba, zpěv, herecká činnost, fotografování atp.

⁴⁹ SPOUSTA, V. *Metody a formy výchovy ve volném čase*. Brno : Masarykova univerzita, 1996. s. 12. ISBN 80-210-1275-7.

⁵⁰ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. s. 85. ISBN 978-80-7367-383-3.

- e) aktivity kulturně racionální - dobrovolné vzdělávání, sledování masmédií, luštění křížovek atp.
- f) aktivity společensko-formální - výkon veřejných funkcí, schůze, práce ve společenských a politických organizacích
- g) aktivity společensko neformální - rodinné aktivity, návštěvy, návštěvy kaváren
- h) hry, podívaná, sběratelství - sportovní diváctví, společenské hry
- i) pasivní odpočinek - sedění, polehávání, spánek (mimo hlavní).⁵¹

Jiné rozdělení, ale obsahově téměř shodné dělení, činností ve volném čase podává

J. Pávková:

- a) odpočinkové činnosti (psychicky i fyzicky klidné činnosti) a rekreační činnosti (naopak velká pohybová aktivita nejlépe na čerstvém vzduchu)
- b) zájmové činnosti (mohou být v oblasti společenskovední, pracovní-technické, přírodovědně-ekologické, esteticko-výchovné, tělovýchovné, sportovní, turistické a v dalších oblastech, které se navzájem prolínají)
- c) sebeobslužné a veřejně prospěšné činnosti (návyky účelného a vkusného oblékání, péče o pořádek a čistotu prostředí, činnost kulturní a podněcující rozvoj mezilidských vztahů).⁵²

Protože se zabýváme předškolním dítětem, dovolím si, vzhledem k tomuto specifickému věku, rozdělit činnosti ve volném čase pouze na dvě velké skupiny. A to na činnosti *organizované v rodině* a *organizované mimo rodinu*. Do první skupiny spadají ty aktivity, při kterých je dítě samo nebo společně s některým z členů širší rodiny. Za činnosti organizované mimo rodinu budeme uvažovat takové činnosti, při kterých je dítě svěřováno profesionálním vychovatelům např. v zájmových kroužcích ve střediscích volného času, v základních uměleckých školách, ve sportovních a tělovýchovných organizacích či v zájmových kroužcích, které provozuje mateřská škola.

3.4.1 Činnosti organizované v rodině

Do této skupiny můžeme zařadit takové aktivity jako je individuální hraní dítěte s hračkami, hraní si společně s rodiči, prarodiči, sourozenci či s dalšími členy širší rodiny. Dále společné rodinné procházky, turistické a poznávací výlety, prázdniny, pohybové hry, sportování, péče o domácí zvířata, využívání médií v rodině, hudební a taneční činnosti, výtvarné a tvořivé aktivity.

⁵¹ srv. SLEPIČKOVÁ, I. *Sport a volný čas*. Praha : Karolinum, 2005. s. 12. ISBN 80-246-1039-6.

⁵² srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 83. ISBN 80-7178-711-6.

Zásadní náplní předškolního dítěte je hra. Dítě je při ní aktivní, samo si volí s čím si bude hrát a jak si bude hrát. Při spontánní, volné hře může dítě postupovat podle svých pravidel, je svobodné. V tomto období je velmi důležité dát dítěti čas na volnou hru. Rizikem je neustálé plánování a vytváření programů pro dítě. Pokud si rodiče či prarodiče hrají s dítětem, měl by být zájem o hru opravdový.

Bohužel je velká škoda, když se v některých rodinách místo vyprávění a předčítání použije zvuková nahrávka, nebo když se místo společné stolní hry (u které se může sejít celá rodina) pustí dítěti nejmodernější počítačová hra.

Dětskou hru dotváří hračka. Rodiče by měli hračku vybírat podle mentálního věku dítěte a s přihlédnutím k hlavním kritériím hračky. Správná hračka by měla „podněcovat pohybový, smyslový, rozumový, citový a etický vývoj dítěte, rozvíjet jeho společenské postoje a napomáhat k utváření dobrých zvyků, podněcovat a usměrňovat fantazii a tvořivost, měla by být hygienicky a zdravotně nezávadná, bezpečná, vkusná a pro děti přitažlivá, trvanlivá a odolná.“⁵³

Nejvíce prostoru pro smysluplné využití volného času a pro soudržnost rodiny poskytují výlety a prázdniny. Celé rodině se nabízí možnost prožít nevšední zážitky a dobrodružství, na které budou dlouho vzpomínat.

3.4.2 Činnosti organizované mimo rodinu

Pod organizované činnosti mimo rodinu můžeme zařadit ty, které se týkají zájmových kroužků dítěte. U dětí předškolního věku jsou nejvíce oblíbené kroužky hudební (výuka hry na flétnu, seznámení se s hudebními nástroji), keramický, sportovní, dále kroužky výtvarné a tvořivé („šikovné ručičky“) a také jazykové (výuka anglického a německého jazyka).

Zájmová činnost je činnost, která se realizuje ve volném čase dítěte a „...plní funkci výchovnou i vzdělávací. Rozvíjí celou osobnost, působí motivačně i socializačně, podporuje seberealizaci. Jako součást volného času plní i úkoly zdravotně hygienické.“⁵⁴

V předškolním věku má dítě zájmy ještě nevyhraněné, krátkodobé a velmi nahodilé. Schopnosti nejsou zcela rozvinuté, ale již můžeme u některých dětí vidět nadání pro určitou oblast činností. Zájmová činnost podněcuje, podporuje, vede k samostatnosti a tvořivosti. „Kromě toho účast dětí na společensky hodnotné a pedagogicky vedené zájmové činnosti od prvních let školní docházky vytváří návyk zabývat se i ve starším

⁵³ OPRAVILOVÁ, E. *Předškolní pedagogika II*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2003. s. 27. ISBN 80-7083-656-3.

⁵⁴ HÁJEK, B. *Nástin metodiky vedení zájmové činnosti*. Praha : Univerzita Karlova, 2007. s. 7. ISBN978-80-7290-265-1.

školním věku a v dospělosti společensky užitečnou činností - účelně využívat svůj volný čas.“⁵⁵

Zájmové kroužky pro dítě předškolního věku otevírají střediska pro volný čas, různé tělovýchovné instituce a čím dál více i samotné mateřské školy. Je otázkou, zda je to správné. Na přání rodičů se v mateřských školách provozují nadstandardních činnosti hudební, výtvarné, dramatické, pohybové, jazykové, kroužky keramiky a další. „Volba a zájem jsou vesměs záležitostí rodičů s případným souhlasem dítěte, zmanipulovaného podle přání rodičů. Mnoho dětí se stává obětí rodičovských ambicí nebo avantgardních pedagogických záměrů, které vyhovují hlavně dospělým.“⁵⁶ Kroužky sice mohou mít kladný vliv na vývoj dítěte, ale mohou mít také i záporný, pokud se nesplní podmínky odpovídající individuálním potřebám a věku dítěte. Dítě může být nadměrně zatěžováno či se podstatně hůře adaptovat na prostředí mateřské školy.⁵⁷ Rodiče často zapisují své dítě do kroužků, protože neví, že výchova a vzdělávání v mateřských školách se zaměřuje na rozvoj všech oblastí dítěte a že to, co se dítě učí v kroužcích, se objevuje i v ucelených školních programech.

3.5 Funkce výchovy ve volném čase

Individualita člověka se vytváří v průběhu jeho vývoje působením různých činitelů. Každý člověk se rodí s určitými vlohy, předpoklady a dispozicemi a ihned na něj začnou působit vlivy prostředí, které je formují. Již jsme si řekli, že hlavní roli hraje při výchově rodina. Na toto rodinné působení navazují školní instituce a také instituce pro výchovu mimo vyučování - instituce pro volný čas. Tato výchovná zařízení se snaží o „...navazování neformálních a účinných forem spolupráce, včetně zapojování rodičů i jiných dospělých do činností dětí ve volném čase. Profesionalita pedagogů může přispět i ke zlepšování úrovně rodinné výchovy.“⁵⁸

Takováto setkání dětí a rodičů podporují již také některé mateřské školy. Na programu jsou vystoupení dětí, společná vystoupení celých rodin, rodinné soutěže, společenské hry, tanec či tvoření. Dokonce některé mateřské školy vypracovaly své projekty a slouží tak celé obci jako centrum volného času nebo centrum kulturního života obce. Děti, rodiče, prarodiče a učitelky se zde setkávají u pravidelných aktivit jako jsou

⁵⁵ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času. Současné trendy*. Praha : Portál, 2008. s. 164 - 165. ISBN 978-80-7367-473-1.

⁵⁶ OPRAVILOVÁ, E. *Předškolní pedagogika I*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2002. s. 22. ISBN 80-7083-656-3.

⁵⁷ VRKOSLAVOVÁ, M. Patří kroužky do mateřské školy? *Informatorium*, 2008, roč. XV, č. 6. s. 10. ISSN 1210-7506.

⁵⁸ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 33. ISBN 80-7178-711-6.

činnosti sportovní, výtvarné, hudební, zájmové kroužky vlastivědné či dovedných rukou, literární besedy při svíčkách apod.⁵⁹

Pedagogické ovlivňování volného času se uskutečňuje mimo povinnou školní docházku, mimo bezprostřední vliv rodiny, je institucionálně zajištěné a probíhá zpravidla ve volném čase. Poskytuje příležitost vést děti k smysluplnému využívání volného času, formovat hodnotné zájmy, uspokojovat a kultivovat jejich potřeby, rozvíjet schopnosti a upevňovat žádoucí morální vlastnosti. Takováto výchova ve volném čase plní základní čtyři funkce a to funkce: výchovně-vzdělávací, zdravotní, sociální a preventivní.⁶⁰

3.5.1 Funkce výchovně-vzdělávací

V současné době se považuje tato funkce za prioritní. Instituce pro volný čas a volnočasová zařízení se na této funkci podílí podle svého legislativně vymezeného poslání a svých možností. „Spočívá v záměrném a cílevědomém formování osobnosti vychovávaných jedinců, dosahování reálných cílů pomocí promyšleně volených pedagogických prostředků.“⁶¹ Je zde možnost působit na celou složku osobnosti a její celkový rozvoj. Dítě získává nové vědomosti, dovednosti, rozvíjí si poznávací procesy a specifické schopnosti. Úspěch v zájmových aktivitách dává dítěti pocit uspokojení, radosti a možnost kladného sebehodnocení a seberealizace.

3.5.2 Funkce zdravotní

Zdravotní funkce zaručuje, že výchovné působení ve volném čase podporuje u dítěte zdravý tělesný, duševní a sociální vývoj. Volnočasové instituce napomáhají vytvářet zdravý životní styl, a to především v usměrňování režimu dne tak, že se střídají činnosti různého charakteru (činnosti rušné a klidné, organizované a spontánní, duševní a tělesné, práce a odpočinek). Úkolem zdravotní funkce je podněcovat ke kvalitnímu a hojnému pohybu na čerstvém vzduchu. Pro zdraví dětí je nezbytný dostatek pohybových, tělovýchovných a sportovních činností.

Do výchovného působení patří i vedení ke zdravému stravování a správným stravovacím návykům. Konzumace jídla by měla být příjemnou klidnou záležitostí bez zbytečného spěchu. Pod zdravotní funkci spadá také upevňování hygienických návyků jako je osobní hygiena, péče o osobní věci, oděv i hygiena prostředí. A samozřejmě je důležité dodržování zásad bezpečnosti konkrétní činnosti.

⁵⁹ srv. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004. s. 69. ISBN 80-7178-927-5.

⁶⁰ srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 37 - 42. ISBN 80-7178-711-6.

⁶¹ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času. Současné trendy*. Praha : Portál, 2008. s. 70. ISBN 978-80-7367-473-1.

3.5.3 Funkce sociální

Instituce pro volný čas plní sociální funkci v různé míře a odlišným způsobem. Sociální funkci lze chápat jako:

- a) péči o děti a ovlivňování jejich volného času v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání nebo jinak zaneprázdnění
- b) prostor pro získávání komunikativních dovedností a pro rozvoj sociálních interakcí a kompetencí (v zájmových volnočasových skupinách se schází děti z různých sociálních prostředí, vznikají pestré sociální vztahy)
- c) oblast sloužící k vyrovnání rozdílů mezi nestejnými materiálními i psychologickými podmínkami v rodinách a napomáhající tak dětem z méně podnětného nebo z konfliktního rodinného prostředí⁶²

3.5.4 Funkce preventivní

Existují cíleně zaměřené výchovné programy pro děti a mládež podporující prevenci negativních jevů. Primární prevence je určena široké populaci, která není kriminálně narušená ani riziková. Sekundární prevence obsahuje aktivity zaměřené právě na kriminálně rizikové jedince a skupiny. Terciární prevence se zabývá jedinci a skupinami, kteří jsou negativními jevy již zasaženi a kde hrozí recidiva.

Prevence sociálněpatologických jevů u dětí a mládeže působí v těchto oblastí: drogová závislost, alkoholismus, kouření, kriminalita a delikvence, virtuální drogy (počítače, televize, video), patologické hráčství, záškoláctví, šikanování, vandalismus, násilné chování, xenofobie, rasismus a intolerance.

Každé výchovné působení by v sobě mělo zahrnovat jak složku preventivní tak rozvojovou (umět rozvinout všechny potenciál dítěte).

⁶² srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. Praha : Portál, 2002. s. 40. ISBN 80-7178-711-6.

4 Praktická část

Bakalářská práce obsahuje část teoretickou a část praktickou. Teorii jsme se již věnovali, nyní budeme sledovat v praxi, jak se samo dítě projevuje ve volném čase a jak se na jeho volném čase podílí rodina.

4.1 Cíl praktické části a hypotézy

Již v úvodu mé práce jsem předeslala, že mým cílem je upozornit rodiče, vychovatele a pedagogy, že již v předškolním věku má smysl mluvit o volném čase dětí a jeho hodnotě. V teoretické části jsem s několika odborníky souhlasila s tím, jak je důležité v dnešní době nalézt společný rodinný čas na příjemné činnosti, smysluplné aktivity a jak je významné zodpovědným způsobem ukazovat dítěti pozitivní přístup k trávení volného času. Tento pozitivní přístup nemusí nutně předávat jen rodiče. Velkou pomocí se stávají také prarodiče či ostatní bližší příbuzní.

Většina rodičů je v současné době velmi pracovně vytížená. Předpokládám, že v pracovním týdnu nemohou svému dítěti věnovat tolik času, kolik by si přáli, a také zároveň doufám, že o víkendu se rodiče dětem věnují mnohem více.

Velmi mi zajímá, kolik dětí předškolního věku navštěvuje zájmový kroužek. V dnešní době je již samozřejmé, že jsou kroužky organizovány i pro nejmladší věkovou kategorii - tedy pro předškolní děti. Najdou se vůbec ještě děti, které nechodí na žádný kroužek? Také bych ráda zjistila, které zájmové kroužky jsou preferovány.

Ve svém výzkumu vycházím z těchto hypotéz:

- 1) Domnívám se, že rodiče mají na své dítě více času o víkendu než v pracovní den.**
- 2) Předpokládám, že prarodiče mají pro rodinu velký význam, protože vypomáhají s výchovou dítěte.**
- 3) Myslím si, že v dnešní době většina předškolních dětí navštěvuje alespoň jeden zájmový kroužek.**

4.2 Popis použité metody

Jako výzkumnou metodu jsem si zvolila metodu dotazníku, jež patří k základním metodám sociologického výzkumu. Tuto metodu jsem doplnila o rozhovory s dětmi.

Dotazníková metoda je způsob zjišťování informací pomocí formuláře, který slouží k potvrzení či vyvrácení určité hypotézy. Pozitivem je možnost obrátit se na velký počet dotazovaných lidí (respondentů), ptát se na více informací a anonymita respondentů. Negativem může být nízká návratnost dotazníku.

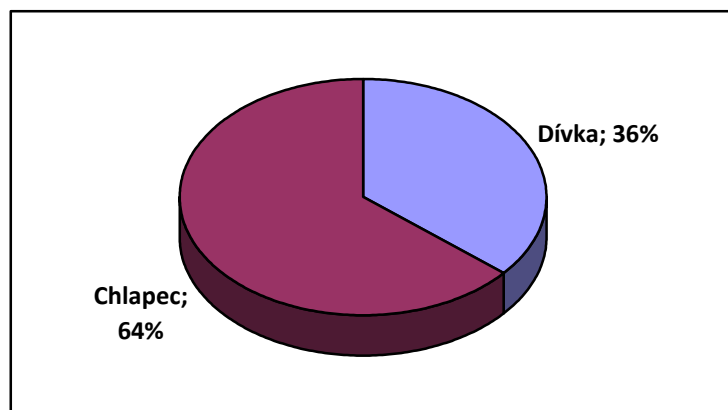
Pro svoji praktickou část jsem využila dotazník s uzavřenými položkami - tj. s otázkami, které obsahovaly dané odpovědi a respondenti označili pro ně vhodnou variantu. Některé otázky umožňovaly respondentům vyjádřit se dle skutečnosti bez možnosti výběru odpovědí. Prvních pět otázek bylo identifikačního charakteru, ostatní se zaměřovaly na volnočasovou či rodinnou tematiku. U otázek č. 7, 8, 9, 13, 14 a 15 mohli respondenti zakroužkovat více možností. Před započítáním samotného výzkumu, jsem provedla předvýzkum. Deset rodin mi poskytlo zpětnou vazbu, zda jsou mé otázky srozumitelné a jasné. Dotazník jsem již neupravovala. Celkem jsem rozdala 80 dotazníků, a to v mateřských školách v Rudolfově a v Adamově a známým rodinám žijícím v okolí Českých Budějovic. 40 kusů bylo rozdáno v první polovině prosince (15 osobně a 25 zprostředkovaně přes kolegyni v jiné mateřské škole) a dalších 40 taktéž osobně ve druhé polovině ledna. Převažovalo tedy přímé setkání s respondenty, vysvětlení cílů mé práce a podání přesnějších informací k dotazníku, čímž jsem chtěla docílit větší návratnosti dotazníků. Návratnost činila 86 % (vrátilo se 69 dotazníků, tedy 11 dotazníků se mi nevrátilo - 14 %).

Metoda rozhovoru vyžaduje přípravu tazatele a výhodou zde je, že je možné dovysvětlit otázku, kterou dotazovaný nechápe. Pro rozhovor jsem si vybrala 10 dětí předškolního věku (5 dívek a 5 chlapců). Rozhovory probíhaly v druhé polovině ledna a začátkem února. Snažila jsem se volit jednoduché otázky, přiměřené věku dětí.

4.3 Výsledky dotazníkového šetření

Otázka č. 1: Pohlaví dítěte

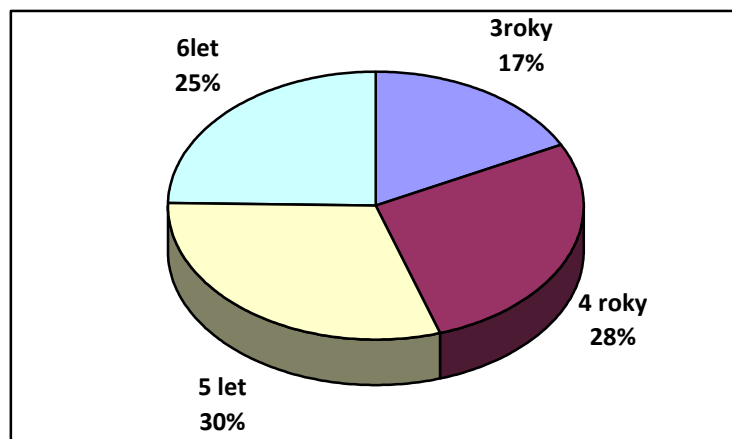
Graf č. 1

Z grafu je patrné, že většina dětí předškolního věku byli chlapci. Z celkového počtu 69 dětí bylo 44 chlapců a 25 dívek.

Otázka č. 2: Věk dítěte

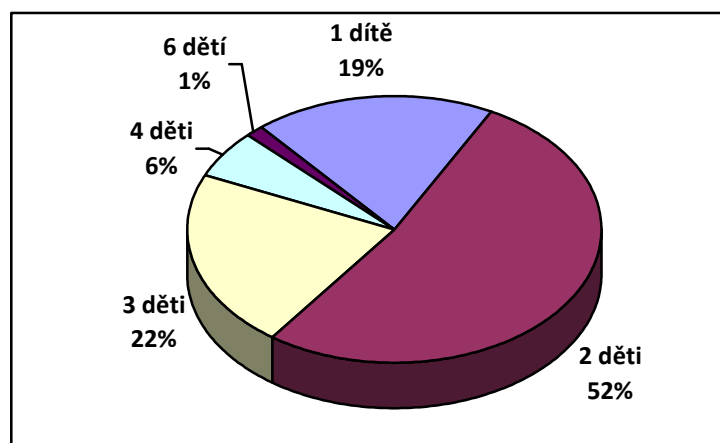
Graf č. 2

Věkové složení dětí ve výzkumném šetření bylo: 3letých 12 dětí, 4letých 19, 5letých 21, 6letých 17 dětí.

Otázka č. 3: Počet dětí v rodině celkem

Graf č. 3

Je zajímavé shlédnout, že některé rodiny mají větší počet dětí než dvě. Jedna rodina dokonce uvedla šest dětí v rodině.

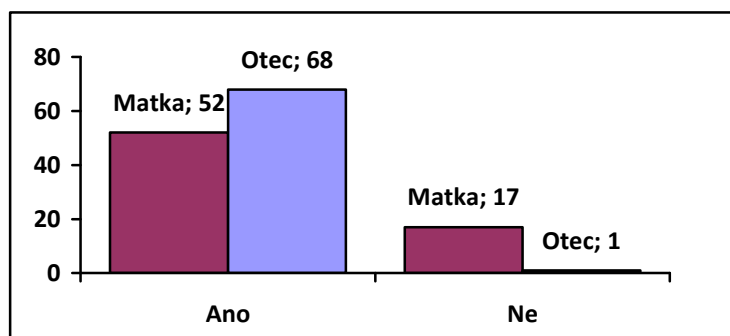
V tabulce č. 1 vidíme, kolik respondentů zakroužkovalo vybraný celkový počet dětí v rodině.

Tabulka č. 1

1 dítě	13
2 děti	36
3 děti	15
4 děti	4
5 dětí	0
6 dětí	1

Otázka č. 4: Zaměstnanost rodičů

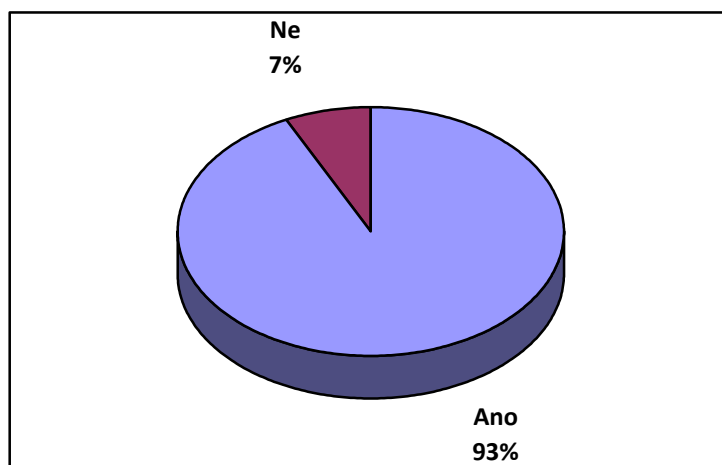
Graf č. 4

Matka byla zaměstnána v 52 případech a 17 matek nebylo zaměstnáno (zřejmě na mateřské dovolené). Všichni otcové byli zaměstnáni - 68, kromě jednoho, který nebyl.

Otázka č. 5: Tvoříte úplnou rodinu (otec, matka, děti)?

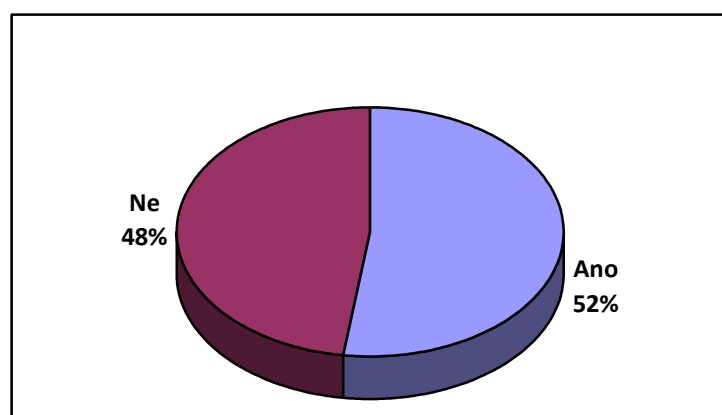
Graf č. 5

V páté otázce zakroužkovali respondenti v 64 případech, že tvoří úplnou rodinu a v 5 případech, že netvoří úplnou rodinu.

Otázka č. 6: Jste denně v kontaktu s bližšími příbuznými či známými, kteří Vám pomáhají s výchovou Vašeho dítěte?

Graf č. 6

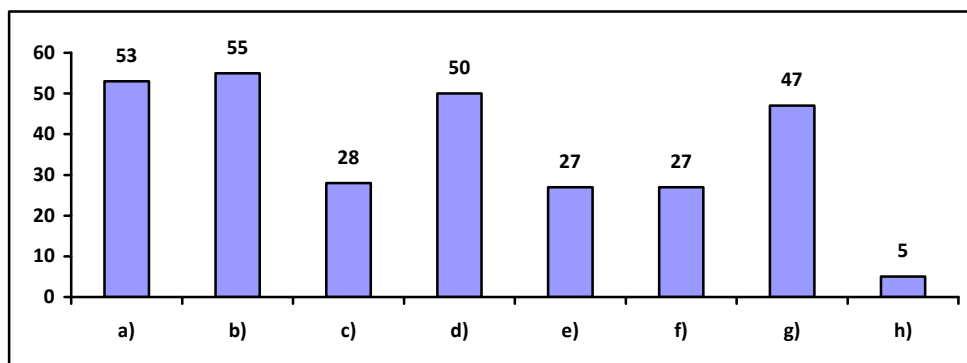

52 % - 36 rodičů se může spolehnout na každodenní pomoc ve výchově bližších příbuzných nebo známých. 48 % - 33 rodičů nejsou v denním kontaktu.

Všichni respondenti, kteří netvoří úplnou rodinu (5) shodně uvedli, že jsou v denním kontaktu s širší rodinou. Podle mého názoru jsou širší rodinné vztahy pro neúplnou rodinu velmi významné.

Otázka č. 7: Jak nejčastěji tráví Vaše dítě volný čas v pracovním dnu?

Graf č. 7

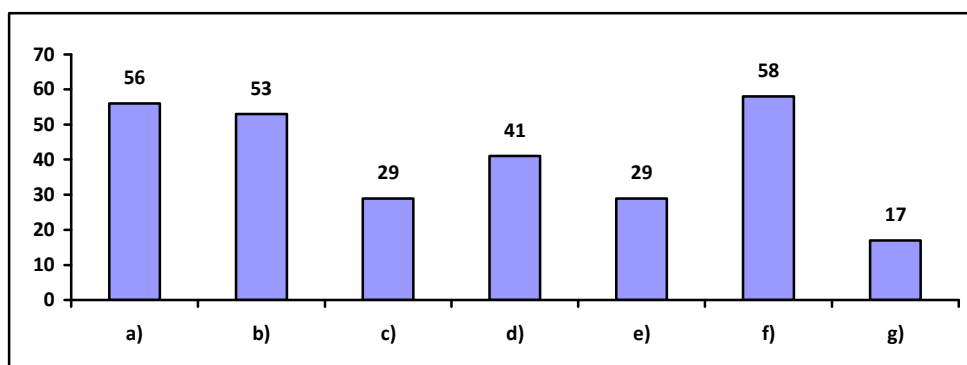
Tabulka č. 2

a) hraje si s ním někdo z rodičů	53
b) hraje si s ním sourozenec či kamarád	55
c) hraje si s ním blízký příbuzný (babička, dědeček, teta, strýc,...)	28
d) hraje si samo s hračkami	50
e) dívá se na televizi (počítač)	27
f) chodí do zájmových kroužků	27
g) hraje si venku	47
h) jiné	5

Z grafu i tabulky můžeme vypořadovat, že dítě předškolního věku nejčastěji tráví svůj volný čas v pracovním dnu kontaktem s rodičem, se sourozencem či kamarádem, svojí individuální hrou a pobytém venku. Pět respondentů - u varianty h) jiné - vypsali další aktivity svého dítěte: hra na housle, jezdeckví, pomoc při domácích pracích, sport a procházka.

Otázka č. 8: Jak nejčastěji tráví Vaše dítě volný čas o víkendu?

Graf č. 8

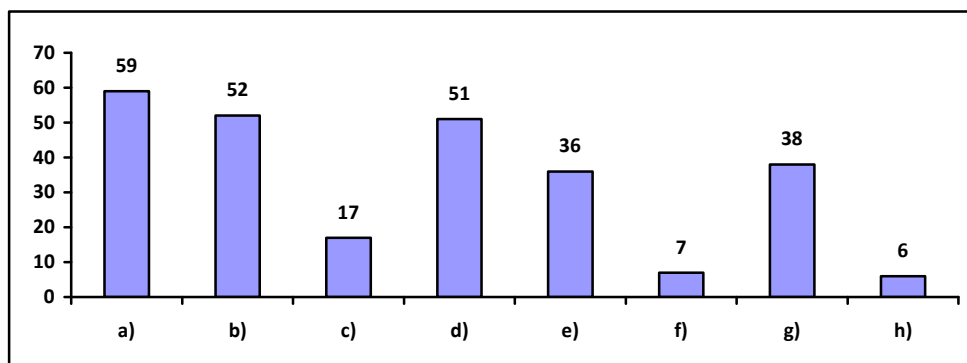
Tabulka č. 3

a) hraje si s ním někdo z rodičů	56
b) hraje si s ním sourozenec či kamarád	53
c) hraje si s ním blízký příbuzný (babička, dědeček, teta, strýc,...)	29
d) hraje si samo s hračkami	41
e) dívá se na televizi (počítač)	29
f) hraje si venku	58
g) jiné	17

Mezi nejčastěji uvedené aktivity ve volném čase o víkendu se zapsala hra s rodiči, hra se sourozencem či kamarádem a hra venku. U varianty - g) jiné - uvedlo 17 rodičů tyto aktivity: sportování a procházky (8x), pomoc s domácími pracemi (3x), výlety (2x), jízda na koni (2x), malování (1x) a prohlížení knížek (1x).

Otázka č. 9: Co nejčastěji dělá Vaše rodina společně ve volném čase?

Graf č. 9

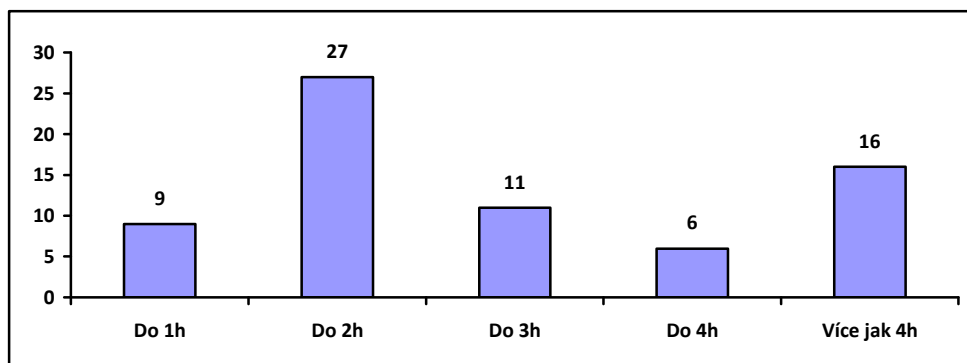
Tabulka č. 4

a) povídáme si a hrajeme si spolu	59
b) chodíme na vycházky	52
c) sledujeme TV, hrajeme hry na počítači	17
d) jezdíme na výlety	51
e) jezdíme na návštěvy	36
f) navštěvujeme obchodní centra či supermarkety	7
g) sportujeme	38
h) jiné	6

Mezi nejčastější odpovědi respondentů patřilo společné povídání a společná hra, chození na vycházky a pořádání výletů. K variantě - h) jiné - dopsalo šest rodičů tyto aktivity: malování (2x), jezdeckví, relaxace na zahradě, četba knih a kulturní představení.

Otázka č. 10: Kolik hodin denně (průměrně) se aktivně věnujete svému dítěti v pracovních dnech?

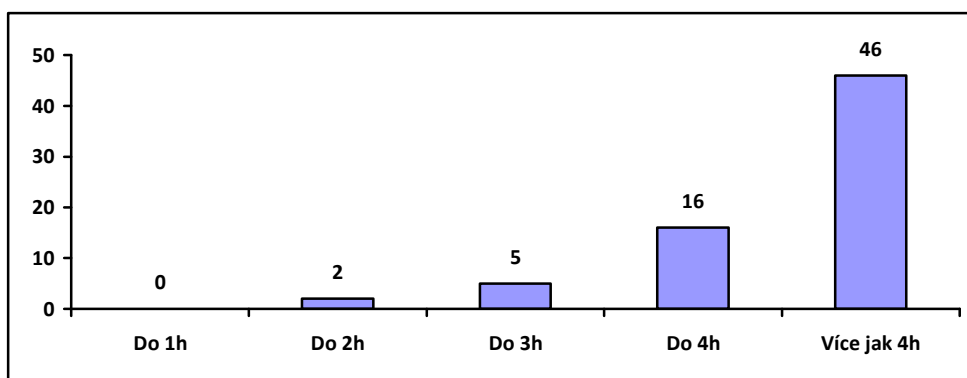
Graf č. 10

U otázky č. 10 odpovědělo 9 respondentů, že se svému dítěti průměrně aktivně věnují do 1 hodiny. Do 2 hodin se věnuje 27 rodičů (nejčastější odpověď), do 3 hodin 11, do 4 hodin 6 a více jak 4 hodiny 16 rodičů.

Otázka č. 11: Kolik hodin denně (průměrně) se aktivně věnujete svému dítěti o víkendu?

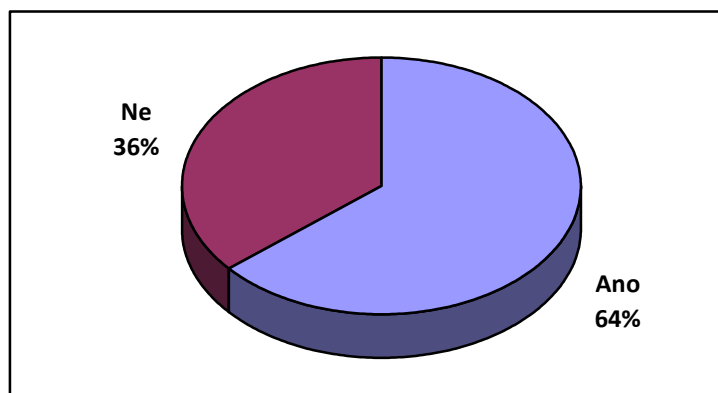
Graf č. 11

Otázka č. 11 vykazuje průměrný počet hodin věnovaných dítěti o víkendu. Žádný respondent se nevěnuje svému dítěti méně jak 1 hodina. Do 2 hodin jsou to 2 respondenti, do 3 hodin 5, do 4 hodin 16 a 44 rodičů se věnuje svému předškolnímu dítěti průměrně více jak 4 hodiny.

Otázka č. 12: Navštěvuje Vaše dítě nějaký zájmový kroužek?

Graf č. 12

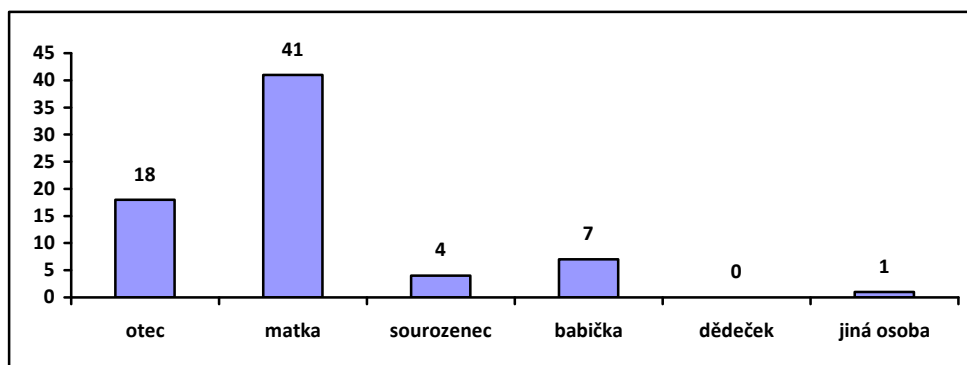
Tabulka č. 5

Navštěvuje týdně	Počet dětí
1 kroužek	16
2 kroužky	20
3 kroužky	5
4 kroužky	2
5 kroužků	1

64 % (44 dětí) navštěvuje týdně jeden až pět kroužků. 36 % (25 dětí) nechodí na žádný zájmový kroužek. Věk v tomto případě nerozhoduje, do skupiny nechodících dětí patřili chlapci i dívky různého věku. Mezi nejčastěji uváděné kroužky patřil kroužek: sportovní či cvičení pro předškolní děti (23x), hudební (19x), fotbal (9x), plavání (8x), tancování (4x), anglický jazyk (4x), zpívání ve sboru (2x), výtvarný (2x), keramika (1x), montessori (1x), hokejbal (1x), karate (1x), hipoterapie (1x).

Otázka č. 13: Kdo Vaše dítě na tento kroužek doprovází?

Graf č. 13

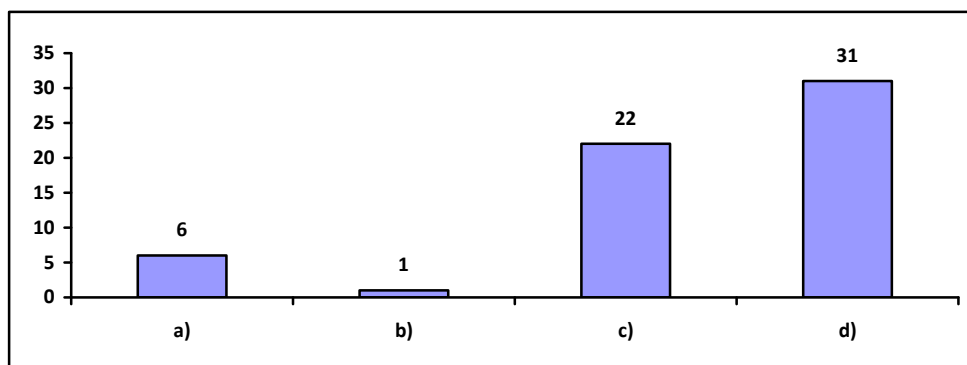
Tabulka č. 6

a) otec	18
b) matka	41
c) starší sourozenec	4
d) babička	7
e) dědeček	0
f) jiná osoba	1

U otázky č. 13 mě zajímalo, kdo ze širší rodiny vypomáhá s doprovázením dítěte do zájmového kroužku. Respondenti mohli vybrat více možností. 41 respondentů uvedlo, že na zájmový kroužek doprovází dítě matka, 18 respondentů zakroužkovalo otce. Sourozenec doprovází dítě ve 4 případech a babička v 7. V žádné rodině nevypomáhá s doprovodem dědeček. V jednom případě doprovází dítě neteř.

Otázka č. 14: Která zájmová organizace tento kroužek provozuje?

Graf č. 14

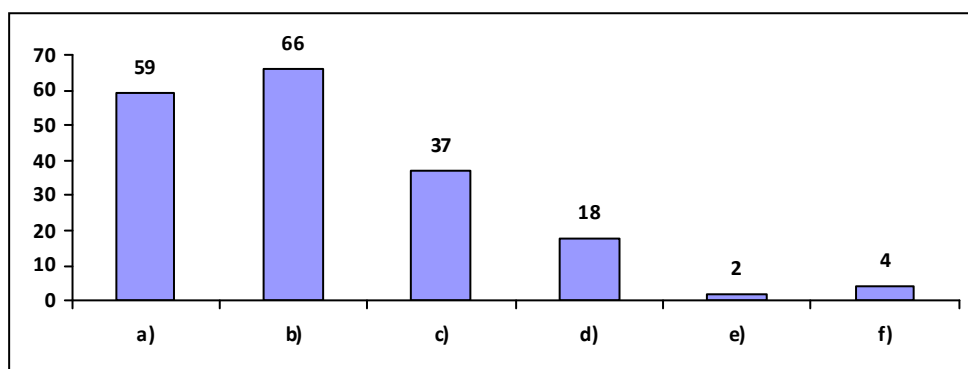
Tabulka č. 7

a) zájmový kroužek probíhá při mateřské škole	6
b) zájmový kroužek je při Domu dětí a mládeže	1
c) zájmový kroužek provozuje některá z tělovýchovných organizací pro děti a mládež	22
d) jiná organizace	31

Děti předškolního věku nejvíce navštěvují sportovní zájmové kroužky a různá cvičení. Proto jsou také tělovýchovné organizace hojně zastoupeny. Nejčastěji rodiče volili variantu d) jiná organizace, pod kterou spadají soukromé hudební a jazykové školy, mateřská centra a Základní umělecké školy.

Otázka č. 15: Jak Vaše dítě tráví prázdniny?

Graf č. 15

Tabulka č. 8

a) doma s rodiči	59
b) s rodiči na dovolené, na chatě	66
c) doma s prarodiči	37
d) s prarodiči na dovolené, na chatě	18
e) na letním táboře	2
f) jinak	4

Patnáctá otázka vypovídá o tom, s kým předškolní dítě tráví většinu času o prázdninách. V první řadě jsou to dle očekávání rodiče, ale vidíme i větší participaci prarodičů. U varianty - f) jinak - uvedli respondenti trávení dovolené s rodiči u moře (3x) a s rodiči u přátel (1x).

4.4 Rozhovory s dětmi

Pro rozhovory jsem si vybrala pět dívek a pět chlapců ve věku 6 let. Všem zúčastněným jsem přiřadila smyšlená jména. U malých dětí je často zvykem, že rády opakují stejné odpovědi. Z tohoto důvodu probíhaly rozhovory odděleně, kvůli vyloučení opakování stejných výpovědí. Ptala jsem se jednotlivých dětí na následující otázky:

1) Co děláš nejraději, když přijdeš domů ze školky?

2) Co děláš rád/a doma večer?

Tušila jsem, že mezi odpověďmi dětí zazní sledování televize, DVD přehrávače či počítače, proto jsem v případě této odpovědi položila ještě doplňující otázku „**S kým se na televizi díváš?**“

3) Kdo ti čte před usnutím pohádky?

4) Co děláš rád/a s maminkou a tatínkem, když jste všichni spolu?

Otázka č. 1: Co děláš nejraději, když přijdeš domů ze školky?

Adam: „Rád si hraju a pomáhám tatínkovi.“

Jakub: „Jdu ven.“

Karel: „Hraju si s plyšákama.“

Vojtěch: „Hraju si se Sevou.“

Zdeněk: „Hraji si s hračkami.“

Adéla: „Jezdím na kole nebo na koni.“

Barbora: „Ráda si prohlížím knížky.“

Denisa: „Hraju si s koníkama.“

Karolína: „Hraju si se svými hračkama.“

Nikola: „Píšu nebo maluju.“

Otázka č. 2: Co děláš rád/a doma večer?

doplňující otázka: S kým se na televizi díváš?

Adam: „Večer si maluji nebo něco vyrábím.“

Jakub: „Dívám se na televizi.“ **doplňující otázka:** „S bráchou.“

Karel: „Maluju si.“

Vojtěch: „Dívám se na televizi.“ **doplňující otázka:** „Sám.“

Zdeněk: „Hraju si nebo tak.“

Adéla: „Dívám se na počítač na pohádky.“ **doplňující otázka:** „Sama.“

Barbora: „Maluju si nebo se dívám na televizi.“ **doplňující otázka:** „S mamkou nebo s tatškou.“

Denisa: „Koukám na pohádku.“ **doplňující otázka:** „S Anežkou.“ (sestra)

Karolína: „Dívám se na pohádky.“ **doplňující otázka:** „Se sestrou.“

Nikola: „Hraju si s koníčkem.“

Otázka č. 3: Kdo ti čte před usnutím pohádky?

Adam: „Ne, já se dívám na pohádky.“ **doplňující otázka:** „Sám.“

Jakub: „Mamka.“

Karel: „Dívám se na Večerníček.“ **doplňující otázka:** „Sám, mamka je v kuchyni, jen poslouchá.“

Vojtěch: „Maminka.“

Zdeněk: „Mamka a někdy tatška.“

Adéla: „Táta. A když spím u babičky, tak ta mi vypráví.“

Barbora: „Mamka i tatška. Ale víc mamka.“

Denisa: „Nikdo.“

Karolína: „Nečtou. Dívám se na pohádky.“

Nikola: „Občas mamka nebo tatška, ale já se raději dívám na pohádky.“

Otázka č. 4: Co děláš rád/a s maminkou a tatínkem, když jste všichni spolu?

Adam: „Chodíme na zahradu s pejskem.“

Jakub: „Povalujeme se.“

Karel: „Hraju si s bráškou, tatška se dívá na televizi.“

Vojtěch: „Stavíme ze stavebnice.“

Zdeněk: „Peču s mamkou buchty a díváme se na televizi.“

Adéla: „Hrajeme si spolu.“

Barbora: „Lepíme spolu.“

Denisa: „Pomáhám vařit.“

Karolína: „Jdeme na procházku.“

Nikola: „Chodíme ven a sportujeme.“

Z rozhovorů dětí je zřetelně vidět, že si ve svém volném čase nejraději hrají. Většina rodičů je stejného názoru, jak je patrné z otázek č. 7 a 8, kdy se mezi nejčastějšími odpověďmi zobrazovala hra s rodiči, se sourozenci či individuální hra.

Večerní volný čas dětí je bohužel z velké míry naplňován médii. Zde vidím rozpor mezi výpověďmi dětí a rodičů. Děti často uváděly večerní sledování televize. Oproti tomu v odpovědích rodičů je televize zastoupena málo. Rodiče se patrně chtěli ukázat v lepším světle, než jaká je skutečnost. Zarážející jsou i odpovědi dětí na moji doplňující otázku. Častěji uváděly, že se na televizi dívají samy. Takto staré děti ještě mnohému v televizních seriálech a pohádkách nerozumějí, a proto by měl být na blízku rodič, který příběh „dovysvětluje“. V případě čtení pohádek uváděly děti nejčastěji matku.

U čtvrté otázky odpovídaly děti velmi různorodě a myslím, že pravdivě, podle skutečného založení té které konkrétní rodiny. Pár dětí vypovědělo, že také svým rodičům pomáhá.

4.5 Závěr výzkumné části

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 69 rodin. Chlapců bylo 44 a dívek 25. Zastoupeny byly všechny věkové ročníky od 3 - 6 let (nejvíce 5letých dětí s 30 %). Většina dětí pochází z úplné rodiny (93 %).

V mé první hypotéze jsem předpokládala, že rodiče mají o víkendu na své dítě více času než v pracovní den. Hypotéza se potvrdila. Většina rodičů (46 odpovědí) se o víkendu svému dítěti aktivně věnuje více než 4 hodiny. Je to téměř 3x více jak během pracovních dnů (16 odpovědí). Jen nízký počet rodičů se aktivně věnuje dětem o víkendu méně jak 2 hodiny.

Z odpovědí na otázku č. 6 lze částečně potvrdit moji druhou hypotézu, že prarodiče (ale i další bližší příbuzní) mají pro výchovu dítěte význam. Celá polovina respondentů potvrdila denní kontakt s těmito lidmi a jejich účast na výchově jejich dítěte. Vzhledem k současné rodinné situaci, kdy se vytrácí rodinná pospolitost, je myslím tento výsledek uspokojivý. Domnívám se, že výsledky výzkumu odpovídají skutečnosti, že respondenti žijí v menších městech či v obcích okolo Českých Budějovic a že některé obce stále mají vesnický charakter utvářený širšími rodinnými vztahy.

U otázek č. 7 a 8 jsem očekávala, že u variant, které se týkají blízkých příbuzných, bude jejich zastoupení častější. Zvláště u otázky č. 7, jež rozebírala pracovní den. Myslela jsem si, že především v pracovní dny vypomáhají prarodiče s výchovou svých vnoučat. Ale podíl je přibližně stejný i o víkendu.

O něco častější kontakt prarodičů s dětmi je vidět v případě prázdnin (viz graf č. 15).

Má třetí hypotéza - že v dnešní době většina předškolních dětí navštěvuje alespoň jeden zájmový kroužek - se nepotvrdila. Domnívala jsem se, že v dnešní době, kdy je „módní“, aby se předškolní dítě zúčastňovalo zájmových kroužků, bude většina dětí na nějaký kroužek docházet. Je potěšitelné, že tomu tak není. 36 % dětí do žádného zájmového kroužku nechodí. Dítě předškolního věku by mělo být především s nejbližšími lidmi a ne „stíhat“ několik kroužků za týden (viz odstrašující příklad jednoho dítěte z výzkumu, které dochází na 5 kroužků za týden).

Výzkum Národního institutu dětí a mládeže z roku 2008⁶³ potvrdil, že děti začínají docházet na zájmové kroužky již od tří let (2 % dětí), ve čtyřech letech jsou to 3 % a v pěti už 10 %. V šesti letech je nejvyšší procentuální zastoupení s 32 %, poté dochází k pozvolnému klesání. Národní institut dětí a mládeže v současné době právě provádí jiný velmi zajímavý dlouhodobý výzkum s názvem Hodnotové orientace dětí a mládeže ve věku 6 - 15 let. Je zaměřen na hodnoty dětí, jejich představy o světě a životě a o jejich vztahu k rodině, škole, kamarádům, volnočasovým aktivitám a médiím. Postupně zveřejňuje dílčí výsledky výzkumu. Škoda jen, že do svého výzkumu nezahrnul i předškolní věk. Přesto pro zajímavost uvádím výsledky jednoho dílčího výzkumu a zaměřuji se na skupinu dětí 6 - 9letých, které mají k předškolnímu věku blíže. Výzkum se zabýval trávením času s rodiči.⁶⁴ Děti se vyjadřovaly ke třinácti různým aktivitám a určovaly, jak často je s rodiči provozují, další aktivity mohly doplnit. Na prvním místě vyšlo společné stravování, poté povídání si, sledování televize, učení a společenské hry. Vidíme, že rodinné rituály jako je společné jídlo slouží k vzájemné komunikaci a upevnění rodinných vztahů.

⁶³NIDM - Národní institut dětí a mládeže : *Klíče pro život* [online]. [cit. 1. 3. 2011] Dostupný z WWW: <<http://soubory.nidm.cz/file/prezentace-vyzkumy2008.ppt#273,11,2>>. Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit>.

⁶⁴NIDM - Národní institut dětí a mládeže : *Klíče pro život* [online]. [cit. 2. 3. 2011] Dostupný z WWW: <<http://www.nidm.cz/projekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot/vyzkumy/realizace/hodnotove-orientace-dilci-vystupy-c-2>>.

Závěr

Celá bakalářská práce směřovala k zdůraznění volného času jako skutečné životní hodnoty. Pokud je volný čas využit v prospěch dítěte a v jeho svobodě platí, že je skutečnou životní hodnotou i pro dítě v předškolním věku.

Bakalářská práce má čtyři části. V první jsem se věnovala dítěti z pohledu jeho vývoje. Připomněli jsme si, jaké je dítě předškolního věku. Jaký je jeho vývoj tělesný, duševní a sociální. V podkapitole 1.2.4 jsme se zabývali hrou v životě dítěte. Hra je pro předškolní dítě velmi významná, je jeho nejdůležitější činností a potřebou. V žádném jiném vývojovém období nebude mít hra takovou důležitost.

Z mého dotazníkového šetření i z rozhovorů s dětmi také vyplynulo, že dítě si ve svém volném čase nejvíce hraje. Ať již s rodiči, sourozenci, kamarády či samo se svými hračkami. Spontánní hra je pro dítě cenná, neboť si tak dítě rozvíjí své myšlení, fantazii, sociální učení. Velmi mě potěšily i výsledky týkající se hry venku. O víkendu byla dokonce venkovní hra na prvním místě v počtu odpovědí. Jistě tomu napomáhají i nově vznikající moderní dětská hřiště. Obce i města často využívají různých grantů a budují nová hřiště, protože jim záleží na spokojenosti mladých rodin s dětmi.

Ve druhé kapitole bakalářské práce jsem se zaměřila na rodinu a její výchovný vliv na dítě. Rodina je hlavním činitelem při formování člověka a rodiče jsou dítěti prostředníky s okolním světem a prvními „učiteli“ sociálních vztahů a zkušeností. Dítě si osvojuje životní návyky prostřednictvím rodiny a přisvojuje si postoje podle chování svých rodičů. Z odborné literatury jsme se dozvěděli, jak je důležité naplňovat základní dětské potřeby, zvláště psychické. Za přínosné také považuji podkapitoly o rizicích dnešního světa a rodinných rituálech, pomocí kterých se rodina stává stabilnější a pevnější.

Dotazníkové odpovědi ukázaly, že rodiče mají častý kontakt s dítětem a že si s ním často hrají. To je jistě pozitivní a domnívám se, že je to dáno právě věkem dítěte. Dítě předškolního věku vyžaduje více rodinné péče než např. dítě školního věku.

Ve třetí kapitole jsem se zabývala fenoménem volného času, vlivem rodiny na postoj k volnému času a volnočasovými aktivitami předškolního dítěte. Pro naši potřebu jsem si je dovolila rozdělit do dvou skupin, a to činnosti organizované v rodině a činnosti organizované mimo rodinu (především zájmové kroužky).

V praktické části se prokázalo, že volnočasové činnosti v rodině jsou často realizovány. Společné procházky a výlety se objevily v nejčastěji uváděných rodinných činnostech hned po společném povídání si a hraní. Také se tyto činnosti objevily i v odpovědích při rozhovorech se samotnými dětmi.

Volnočasovými činnostmi realizovanými mimo rodinu se zabývá 64 % předškolních dětí. Zájmové kroužky mohou být pro dítě přínosné pouze tehdy, jestliže dítě provozuje činnost rádo, zajímá jej a je v ní alespoň částečně úspěšné. Myslím si, že nemá velkou hodnotu např. výtvarný kroužek pro chlapce, který opravdu nerad maluje a tvoří. Stejně tak kroužek anglického jazyka musí být náročný pro dítě, které špatně vyslovuje a musí pravidelně docházet k logopedovi na nápravu řeči. Za nejprínosnější vidím pozitivní vzor rodičů, kteří přirozeně v rodinném prostředí vedou dítě k hodnotným aktivitám a upevňují tak v dítěti správné návyky.

V průběhu zpracovávání teoretické i praktické části jsem si uvědomila, jak je důležité se neustále ve výchovné oblasti vzdělávat. Nejen my pedagogové a vychovatelé, ale i rodiče. Rodiče mají při výchově v rukou velkou moc a hlavně jsou největším vzorem svým dětem. Proto se přimlouvám za to, aby se ve školních institucích konaly pravidelné schůzky s rodiči, které by sloužily k předávání těch nejdůležitějších informací o výchově, vzájemnému sdílení zkušeností a třeba i nastolování nových aktuálních otázek. Jistě by si každá mateřská škola našla svůj vhodný přístup k rodičům např. formou odborných přednášek, neformálních akcí s následnou diskusí, možností půjčování si odborné literatury a periodik. Jsem si jistá, že tato oboustranně obohacující setkání jsou již na některých školách zcela samozřejmá.

Na závěr si dovoluji doplnit jedno konstatování moudrých Číňanů: „...chceš-li něco udělat pro své děti, nedávej jim jablko, ale nauč je vysadit jabloň, nedávej jim rybu, ale nauč je jak ji lovit.“⁶⁵ ...a já bych ještě přidala „...a chceš-li, aby tvé děti smysluplně trávily volný čas, ukazuj jim to ty sám denně ve svém životě.“

⁶⁵ PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy*. Praha : Karolinum, 2007. s. 49. ISBN 978-80-246-1265-2.

Seznam použité a citované literatury

ČIHOVSKÝ, J. *K vývoji názorů na volný čas (od Aristotela k Dumazedierovi)*. In HODAŇ, B. *Volný čas a jeho současné problémy*. Olomouc : Hanex, 2002. 188 s. ISBN 80-85783-37-1.

DOHERTY, W. J. *Kdo koho vychovává?* Praha : Návrat domů, 2006. 132 s. ISBN 80-7255-138-8.

HÁJEK, B. *Nástin metodiky vedení zájmové činnosti*. Praha : Univerzita Karlova, 2007. 65 s. ISBN 978-80-7290-265-1.

HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času. Současné trendy*. Praha : Portál, 2008. 239 s. ISBN 978-80-7367-473-1.

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha : Portál, 2002. 174 s. ISBN 80-7178-635-7.

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha : Portál, 2004. 228 s. ISBN 80-7178-888-0.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha : Portál, 2004. 173 s. ISBN 80-7178-927-5.

JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1995. 95 s. ISBN 80-85931-06-0.

KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha : SPN, 1964. 52 s. ISBN 14-075-72.

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha : Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada, 2008. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z. *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*. Praha : H & H, 1992. 161 s. ISBN 80-85467-42-9.

NIDM - Národní institut dětí a mládeže : *Klíče pro život* [online]. [cit. 1. 3. 2011] Dostupný z WWW: <<http://soubory.nidm.cz/file/prezentace-vyzkumy2008.ppt#273,11,2>>. Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit>.

NIDM - Národní institut dětí a mládeže : *Klíče pro život* [online]. [cit. 2. 3. 2011] Dostupný z WWW: <<http://www.nidm.cz/projekty/realizace-projektu/klisce-pro-zivot/vyzkumy/realizace/hodnotove-orientace-dilci-vystupy-c-2>>.

- OPRAVILOVÁ, E. *Předškolní pedagogika I.* Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2002. 40 s. ISBN 80-7083-656-3.
- OPRAVILOVÁ, E. *Předškolní pedagogika II.* Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2003. 35 s. ISBN 80-7083-656-3.
- OPRAVILOVÁ, E., KROPÁČKOVÁ, J. *Studijní texty k předškolní pedagogice.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2005. 87 s. ISBN 80-7290-251-2.
- PALOUŠ, R., *Čas výchovy.* Praha : SPN, 1991. 237 s. ISBN 80-04-25415-2.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času.* Praha : Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-7178-711-6.
- PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy.* Praha : Karolinum, 2007. 175 s. ISBN 978-80-246-1265-2.
- PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte.* Praha : Portál, 1997. 143 s. ISBN 80-7178-407-9.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník.* Praha : Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
- REJZEK J., *Český etymologický slovník.* Voznice : Leda, 2001. 752 s. ISBN 80-85927-85-3.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem.* Praha : Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
- SLEPIČKOVÁ, I. *Sport a volný čas.* Praha : Karolinum, 2005. 115 s. ISBN 80-246-1039-6.
- SPOUSTA, V. et al. *Kapitoly z pedagogiky volného času.* Brno : Masarykova univerzita, 1996. 35 s. ISBN 80-210-1274-9.
- SPOUSTA, V. *Metody a formy výchovy ve volném čase.* Brno : Masarykova univerzita, 1996. 82 s. ISBN 80-210-1275-7.
- STRAŠÍKOVÁ, B. *V roli rodičů a prarodičů.* Praha : Husitská teologická fakulta UK, 2004. 58 s. ISBN 80-246-0848-0.
- ŠVEJCAR, J. a kol. *Péče o dítě.* Praha : Nuga, 2003. 399 s. ISBN 80-85903-15-6.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie.* Praha : Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.
- VAŽÁNSKÝ, M., SMÉKAL, V. *Základy pedagogiky volného času.* Brno : Paido, 1995. 176 s. ISBN 80-901737-9-9.
- Velký sociologický slovník II.* Univerzita Karlova. Praha : Karolinum, 1996. 749 1627 s. ISBN 80-71-84-310-5.

VRKOSLAVOVÁ, M. Patří kroužky do mateřské školy? *Informatorium*, 2008, roč. XV, č. 6. s. 10. ISSN 1210-7506.

Wikipedie : *Maslowova pyramida* [online]. Poslední revize 4. 1. 2011 [cit. 25. 1. 2011] . Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Maslowova_pyramida>.

Seznam zkratek

apod. - a podobně

č. - číslo

In - v

např. - například

roč. - ročník

srv. - srovnej

s. - strana

tj. - to je

Příloha - Otázky k dotazníkovému šetření

Vážení rodiče, jmenuji se Michaela Hanáková a dokončuji studium oboru Učitelství pro mateřské školy na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Prosím Vás o vyplnění tohoto anonymního dotazníku, který využiji pouze pro svoji závěrečnou práci s názvem „Rodinná výchova a volný čas“. Práce je zaměřena na předškolní dítě, rodinu a volný čas. Děkuji Vám za spolupráci.

Prosím o zakroužkování Vámi vybrané odpovědi.

1) Pohlaví dítěte

- a) chlapec b) dívka

2) Věk dítěte

3) Počet dětí v rodině celkem

- 4) Zaměstnanost rodičů:** matka ano - ne
 otec ano - ne

5) Tvoříte úplnou rodinu (otec, matka, děti)? ano - ne

- 6) Jste denně v kontaktu s bližšími příbuznými či známými, kteří Vám pomáhají s výchovou Vašeho dítěte? ano - ne**

7) Jak nejčastěji tráví Vaše dítě volný čas v pracovním dnu? (je možné zakroužkovat i více odpovědí)

- a) hraje si s ním někdo z rodičů
- b) hraje si s ním sourozenec či kamarád
- c) hraje si s ním blízký příbuzný (babička, dědeček, teta, strýc,...)
- d) hraje si samo s hračkami
- e) dívá se na televizi (počítač)
- f) chodí do zájmových kroužků
- g) hraje si venku
- h) jiné (uveďte prosím jaké).....

8) Jak nejčastěji tráví Vaše dítě volný čas o víkendu? (je možné zakroužkovat i více odpovědí)

- a) hraje si s ním někdo z rodičů
- b) hraje si s ním sourozenec či kamarád
- c) hraje si s ním blízký příbuzný (babička, dědeček, teta, strýc,...)
- d) hraje si samo s hračkami
- e) dívá se na televizi (počítač)
- f) hraje si venku
- g) jiné (uveďte prosím jaké).....

9) Co nejčastěji dělá Vaše rodina společně ve volném čase? (je možné zakroužkovat i více odpovědí)

- a) povídáme si a hrajeme si spolu
- b) chodíme na vycházky
- c) sledujeme TV, hrajeme hry na počítači
- d) jezdíme na výlety
- e) jezdíme na návštěvy
- f) navštěvujeme obchodní centra či supermarkety
- g) sportujeme
- h) jiné (uveďte prosím jaké).....

10) Kolik hodin denně (průměrně) se aktivně věnujete svému dítěti v pracovních dnech?

- do 1h do 2h do 3h do 4h více jak 4 h

11) Kolik hodin denně (průměrně) se aktivně věnujete svému dítěti o víkendu?

- do 1h do 2h do 3h do 4h více jak 4 h

12) Navštěvuje Vaše dítě nějaký zájmový kroužek? (vypište prosím všechny kroužky)

.....

13) Kdo Vaše dítě na tento kroužek doprovází? (je možné zakroužkovat i více odpovědí)

- a) otec
- b) matka
- c) starší sourozenec
- d) babička

e) dědeček

f) jiná osoba (prosím uveďte která).....

14) Která organizace tento kroužek provozuje? (je možné zakroužkovat i více odpovědí)

a) zájmový kroužek probíhá při mateřské škole

b) zájmový kroužek je při Domu dětí a mládeže

c) zájmový kroužek provozuje některá z tělovýchovných organizací pro děti a mládež

d) jiná organizace (uveďte prosím jaká).....

15) Jak Vaše dítě tráví prázdniny? (je možné zakroužkovat i více odpovědí)

a) doma s rodiči

b) s rodiči na dovolené, na chatě

c) doma s prarodiči

d) s prarodiči na dovolené, na chatě

e) na letním táboře

f) jinak (prosím uveďte jak)